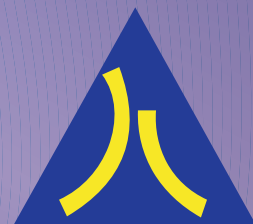

ИМА ИЗЛЕЗ

**ЛИБЕРАЛНО
ДЕМОКРАТСКА
ПАРТИЈА**

Партија на модерни идеи

Изборна Платформа
- предлог -

ИМА ИЗЛЕЗ

**Либерално демократска
Партија на модерни идеи**

СОДРЖИНА

Време е за нов почеток.....	7
Економска модернизација на земјата	
Радикална реформа на гломазните и скапи државни институции	9
Развојна економска политика	11
Пониско оптоварување за стопанството и граѓаните	13
Мала јавна потрошувачка и ефикасна државна регулација	14
Даночна политика во функција на економскиот развој	17
ЛДП агенда за зголемена вработеност.....	20
Силен фокус на малите и средни претпријатија	25
Засилување и оптимизирање на државната помош	28
Подобра бизнис околина, повеќе инвестиции	30
Инвестиции во инфраструктурата, инвестиции во иднината.....	33
Силен развој на енергетскиот сектор	37
Силни инвестиции во клучните патни правци.....	40
Инвестиции во железничката инфраструктура	41
Воведување ред во градежништвото	42
Брз развој на туризмот преку намалување на оданочувањето	44
Акции за секој полнолетен граѓанин	45
Земјоделство ориентирано кон резултати	47
Животна средина и одржлив развој.....	51
Либерална социјална политика.....	53
Стабилен пензиски систем	55
Запирање на растот на сиромаштијата и нееднаквоста.....	56
Со правилно образование до квалитетно знаење.....	61
Наука	68
Здравство - либерално и функционално.....	71

Демократска ревитализација на земјата

Владеење на правото и човекови права	81
Подредување на државата на интересите на граѓаните	81
Слобода и автономија на личноста	82
Контрола и ограничување на власта	83
Правна сигурност	84
Партиципација	85
Заштита на човековите права	86
Промоција на еднаквоста и заштита од дискриминација	88
Примена на стандардите од ратификуваните договори	89
Право на добра администрација	90
Родова еднаквост	90
Доследна одбрана на секуларизмот	91
Функционален мултикултурализам	92
Достоинствен и рамноправен третман на младите	93
Спорт	94
Либерализација на културата	96
Слободни и професионални медиуми	100
е-Македонија	101
Силни општини - ЛДП агенда за суштинска децентрализација	105
Дислокација на државните институции во регионалните центри	109
Интегрална безбедност	113
Европска интеграција	115
Активна надворешна политика	118

**ЛИБЕРАЛНО
ДЕМОКРАТСКА**
ПАРТИЈА

ВРЕМЕ Е ЗА НОВ ПОЧЕТОК

Во 2011 година, 20 години по својата независност, Македонија повторно се соочува со сериозни демократски и економски предизвици. 20 години по независноста изборот на македонскиот граѓанин повторно се сведува помеѓу две колективистички структури кои ја загрозуваат и ограничуваат неговата слобода, индивидуалност, креативност и лична иницијатива. За жал, и по 20 години Македонија на сите листи што ја мерат демократијата, економскиот развој, владеењето на правото, политичките и економските слободи, се наоѓа цврсто закована онаму каде што се наоѓаше во 1991 година.

Либерално демократската партија во себе ги носи традициите на граѓанска и слободарска Македонија. Либерално демократската партија беше основана за да понуди избор за македонскиот граѓанин стиснат во менгемето помеѓу бесперспективниот опортунизам на пост-комунистите и опасниот популизам на националистите. Денеска, Македонија повторно се соочува со истиот избор, затоа што во изминативе две декади земјата не успеа да излезе од продолжената економска и демократска транзиција. Предизвиците во оваа 2011 година се бројни и тешки, и токму затоа нашата земја заслужува опција која што ќе ги обедени визиите, сништата и аспирациите за стабилна, силна, просперитетна и демократска Македонија.

Од своето основање, па се до денес, во континуитет Либерално демократската партија во своето дејствување тргнува од следниве базични определби:

- Да создава и гради услови секој граѓанин на Република Македонија да има можности да обезбеди пристоен живот
- Да создава и гради услови секое семејство да има можност да изгради дом за себе, да ги образува своите деца и да создаде услови во кои тие ќе творат и живеат без страв за својата иднина
- Да создава услови за развој на силен и динамичен приватен сектор, развивајќи го претприемачкиот дух кај нашите граѓани
- Да ја развива Република Македонија како суверена и демократска држава на рамноправни граѓани

- Да развива силни и функционални институции способни да обезбедат заштита и унапредување на индивидуалните права и слободи на своите граѓани
- Да ја интегрира земјата во европските и евроатланските структури, потврдувајќи дека нашата држава и нација може успешно да ги гради и ужива највисоките цивилизациски придобивки

На слободарска и граѓанска Македонија и е потребен избор, потребен и е глас и одлучен бранител. Затоа, за остварување на овие базични определби, во пресрет на парламентарните избори и периодот што следи непосредно потоа 2011 - 2015, Либерално демократската партија ја нуди оваа изборна платформа.

Бројните предложени активности, мерки и инструменти се во функција на остварување на две клучни цели:

- **економска модернизација на земјата**
- **демократска ревитализација на земјата**

РАДИКАЛНА РЕФОРМА НА ГЛОМАЗНИТЕ, НЕЕФИКАСНИ И СКАПИ ДРЖАВНИ ИНСТИТУЦИИ

Еден од нашите први приоритети е борбата против скапиот и обемен владин апарат кој непотребно го оптоварува буџетот на земјата, создава неоправдани трошоци, ја зголемува неефикасноста на македонските институции и неконкурентност на македонската економија. Воедно, тој создава политичка класа која што е заинтересирана единствено за лукративно владеење и лични привилегии, наместо одговорно раководење со државата и отчетност пред граѓаните.

Таа неопходна реформа, тоа расчистување треба да тргне од врвот и суштински да ги смени актуелните состојби каде:

- Македонија е држава со најголем број на државни функционери по глава на жител во Европа
- Македонија е земја со најголем број на министри во Европа.
- Македонија е земја со најголем број на пратеници по глава на жител во Европа

Рационален парламент. ЛДП се залага за значително намалување на бројот на пратениците во македонското собрание. ЛДП смета дека вкупно **90 пратеници е оптимален број** што целосно ќе го задоволи исполнувањето на функциите на Собранието. ЛДП беше единствена партија која жестоко се спротивстави на веќе извршеното зголемување на бројот на пратеници на 123, донесено со консензус помеѓу ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ. ЛДП најостро се спротивставува на новиот проект за натамошно зголемување на бројот на пратениците, на дури 133, за кој што веќе е постигнат договор помеѓу ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ.

Рационална влада. ЛДП се залага за **драстично намалување на** огромниот, непотребен и нефункционален **број на министри во владата на вкупно 12**, од сега постоечките 22. Оваа бројка на министри заедно со соодветна реорганизација на државниот апарат е сосема доволна за извршување на сите уставно предвидени функции на владата. Притоа, ќе бидат укинати и функциите заменик министри, како и министрите без ресор.

Рационален државен апарат. ЛДП се залага за намалување на бројот на државните институции, спојување на институциите од слични сфери, како и целосно елиминација на непотребните владини институции. Воедно, ЛДП ќе инсистира за секторска консолидација на независните регулаторни тела. Во последниве 4 години се создадоа десетици нови институции и административни тела, а бројката на вработени во јавните претпријатија и акционерските

друштва во држава сопственост целосно избега од контрола. Така, вкупниот број на вработени во јавниот сектор, во овој период е зголемен за над 19.000 непотребни административци. Обемната, непотребна и непродуктивна бирократска апаратура дополнително ја метастазира корупцијата и претставува сериозна пречка за развој на економијата.

Рационален изборен систем. ЛДП се залага за целосна реформа на изборниот систем. ЛДП се залага за модел каде **целата држава претставува една изборна единица.** На тој начин, најсоодветно и најправедно ќе биде претставен интересот на граѓаните.

ЛДП се залага граѓаните да ги избираат пратениците со моделот на **отворени листи.** Само на тој начин граѓаните вистински ќе го определуваат персоналниот состав на парламентот, без да бидат ставени пред свршен чин да можат да го одберат само она што веќе им го сервираше партиските лидери.

ЛДП се залага за целосно транспарентно решавање на финансирањето на политичките партии. Македонија мора да го **елиминира актуелниот систем на нелегално финансирање на партиите од кој единствено полза имаат двете најголеми партии.**

Државните функционери не смеат да имаат два пасоши. ЛДП се залага за укинување на можноста лица со две државјанства, со два пасоши, да бидат избирани и именувани на највисоките државни функции. Претседателот на државата, претседателот и членовите на владата и пратениците во Собранието можат да имаат само државјанство на РМ.

ЛДП се спротивставува на изборот на пратеници од дијаспората во македонскиот парламент. За ЛДП е целосно неприфатливо луѓе кои не плаќаат данок во РМ, да бидат избирани на највисоки функции и да управуваат со земјата.

РАЗВОЈНА ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА

Тековната економска политика во Република Македонија не е одржлива на долг рок. За да се постигне стабилен и одржлив развој неопходна е промена на тековната економска политика.

ЛДП е целосно подготвена да ги спроведе следниве клучни реформски мерки:

- **Воведување на нулта стапка на данок на добивка**, со што на македонското стопанството ќе му останат на располагање над 260 милиони евра во наредниот четиригодишен период
- **Укинување на дискриминаторскиот годишен данок на вкупен приход за микропретпријатијата**, со што над 12.000 микропретпријатија ќе бидат ослободени од овој целосно неоправдан товар што им го наметна актуелната влада
- **Нулта толеранција за неплаќањата на обврските на владата** и вкупниот јавен сектор како клучен предуслов за намалување на растечката општа неликвидност, преку воведување законска обврска јавниот сектор да ги плаќа своите обврски кон приватниот сектор во рок од 30 дена, наместо сегашните скандалозно растегливи рокови воведени со измените на законот за јавни набавки
- **Воведување на ефикасни механизми за наплата на побарувањата помеѓу компаниите**, со што ќе се надмине отсуството на ефикасни инструменти за наплата на побарувањата, кое, дополнително засилено со владините неплаќања доведе до т.н. спирала на неликвидност, која најсилно ги погодува малите и средни бизниси
- **Намалување на вкупните зафаќања од бруто платата, по основ на даноци и придонеси, на најмногу 27 % од сегашните 32%**, како нужен предуслов во конкурентската битка со останатите земји од регионот
- **Силен фокус на микро, малите и средни претпријатија**, со системски и континуирани мерки за нивна поддршка и развој, преку **значително зголемување на буџетската поддршка за микро, малите и средни претпријатија и обезбедување пристап до поволни кредитни линии**
- **Нова распределба на персоналниот данок** - наместо сегашните 3 % наменети за општинските буџети, **во локалната власт ќе одат 50 % од персоналеот**, со што значително ќе зајакне фискалниот и вкупниот економски и развоен капацитет на општините

- Намалување на стапката на **ДДВ за туристичката дејност од 18 % на 5 %**, со што ќе се обезбеди поголема конкуретност на овој растечки и перспективен сектор
- **Зголемување на јавните инвестиции** преку воведување и законско санкционирање на **нова буџетска структура - каде капиталните расходи не може да бидат под 20 % од вкупните буџетски расходи**
- Воведување на **нови законски правила за буџетскиот дефицит** - тој ќе биде дозволен само доколку се пласира во капитални расходи, односно тој евозможен само ако капиталните расходи се над 20% од вкупните буџетски расходи, и тоа во оној процент во кој ќе се реализираат капиталните расходи над законски минимално определеното ниво од 20 %.
- Оформување на **Фискален совет** - автономно стручно тело во функција на остварување на одржлива фискална политика, ограничување на владиниот фискален волунтаризам и арбитрарност и поголема фискална транспарентност во државата.
- **Департизација на јавната администрација**, оптимизирање на нејзината бројка и намалување и прецизирање на опсегот на нејзините административни и регулаторни надлежности
- Хармонизирање на македонското законодавство со европското со **динамика и опсег што одговара на националната економија**

Подобрување на бизнис климата со цел зголемување на домашните инвестиции и привлекување странски инвестиции, а особено преку:

- **Спроведување на договорите** – во моментот просечно потребни се над 300 денови за спроведување на договорите во Република Македонија. ЛДП тој рок ќе го сведе на **60 дена**.
- **Затворање на бизнис** (рокот на затворање на бизнис во РМ, според извештајот на Светска Банка е 2,7 години, што е недозволиво за земја кандидат за членство во ЕУ). ЛДП тој рок ќе го сведе на **3 месеци** во просек.
- Побрзо **добивање на градежни дозволи** (инвестициите во градежништвото учествуваат со повеќе од 40% од вкупните инвестиции во економијата). Во Република Македонија во моментот потребни се просечно 146 дена за да се добие градежна дозвола. ЛДП тој рок ќе го намали на **40 дена**.

ПОНИСКО ОПТОВАРУВАЊЕ ЗА СТОПАНСТВОТО И ГРАЃАНИТЕ

Актуелната влада целосно потфрли во реализацијата на своите декларирани цели:

- јавната потрошувачка наместо да се намали се зголеми,
- капиталните расходи наместо да растат стагнираат,
- растат непродуктивните буџетски расходи,
- јавната администрација е целосно непотребно дополнително зголемена и е далеку од императивите на неполитизираност и професионалност,
- фискалната политика е нетранспарентна.

Оттаму, како приоритет се наметнува сопирањето на повеќе суштински неповолни трендови:

- **Стоп за владиното истиснување на приватниот сектор.** Големината на владата мерена преку буџетот како процент од БДП до 2007 година е пропорционална на растот на БДП. Од 2007 година има тенденција на висока стапка на раст на буџетот споредено со стапката на раст на БДП. Поради тоа станува уште поважна фискалната транспарентност и кредибилитетот на институциите при зголемен раст на големината на владата. Во услови кога во една економија има институции кои имаат релативно низок квалитет, растот на владата особено преку задолжување го истиснува приватниот сектор од изворите на финансирање и наместо да го дополнува приватниот сектор, всушност, го супституира.
- **Стоп за волонтаристичките, фискално неодговорни проекции на владата.** Реалниот увид во состојбите и примената на кост-бенефит анализа при утврдување на јавните расходи е од суштинско значење за користење на буџетот како инструмент за остварување на одредени макроекономски, социјални и слични цели, што треба да биде императив за отчетна влада. **Реалното проектирање на БДП е императив за Либерално демократската партија.** ЛДП врз база на реална квантитативна анализа ќе го планира БДП. Проекциите на БДП не се листа на желби, туку согледување на реалноста и преземање на конкретни активности кои ќе придонесат за зголемување на БДП.
- **Стоп за агресивните владини зафаќања преку неданочните приходи.** Од 2006 година до денес се забележува континуиран драстичен пораст на неданочните приходи. **Либерално демократската партија инсистира на**

намалување на ставките за разни административни надоместоци, глоби, судски и административни такси и разни други владини услуги. ЛДП ќе го намали притисокот кој се создава врз граѓаните во случај кога треба да се полни буџетот, кога преку разни форми на глоби и казни се исполнуваат наметнатите предимензионирани фискални цели. Ваквото “полициско” однесување на државата, наместо превентивно, може да го смени однесувањето на субјектите во спротивна насока и да предизвика револт.

- **Стоп за засиленото ненаменско задолжување.** Општо прифатено е дека земјите во развој можат да поднесат пониски нивоа на долг од развиените земји, бидејќи нивните економски и институционални карактеристики ја ограничуваат изводливоста и кредитбилитетот на овие земји во поглед на способностите за сервисирање на долгот. Ограничувачките политики и зголемената ранливост на неочекувани застоји сугерираат дека ниските стапки на јавен долг се разумни кај земјите во развој со режим на фиксен девизен курс. Владата влегува во ризична зона доколку не ја смени својата фискална политика. **Либерално демократската партија се залага за позиционирање на јавниот долг на ниво на фискална одржливост.** ЛДП ќе го одржува нивото на јавниот долг, како би се заштитила земјата од можни удари на должничка криза. ЛДП ќе го реализира сетот на буџетски политики без да се наруши нејзината солвентност. Пониските нивоа на буџетски дефицит ќе го намалат притисокот врз домашната економија и потребата од задолжување по повисока цена.
- **Стоп за ненавременото подмирување на обврските и од страна на државата и од страна на даночните обврзници.** Висината на долгот и побарувањето по основ на ДДВ имаат силни негативни импликации по вкупната ликвидност во економијата на земјата.

МАЛА ЈАВНА ПОТРОШУВАЧКА И ЕФИКАСНА, СТРОГО ОГРАНИЧЕНА ДРЖАВНА РЕГУЛАЦИЈА

- **Либерално демократската партија се залага за намалување на учеството на јавната потрошувачка во БДП за 2% до 2015 година.** Од 2007-2009 година, учеството на јавната потрошувачка во БДП се зголемува по 1% годишно, па така наместо да се намали, истата се зголемила за 2% до крајот на 2009.
- **Либерално демократската партија се залага за реструктурирање на јавните расходи преку зголемени капитални инвестиции.** Процентот на

реализација во 2009 година и покрај високите планирани капитални расходи е бедни 46% од изворно проектираниот буџет. Во 2010 година капиталните расходи се реализирани на ниво од 14% од вкупните расходи. Во 2011 капитални расходи се планирани во износ од 15% од вкупните расходи. **Либерално демократската партија се залага за целосна реализација на капиталните инвестиции.** За разлика од сегашната владеачка гарнитура, ЛДП ќе ги реализира целосно капиталните инвестиции. Структурата на капиталните инвестиции треба да одговара на реалните потреби на економијата и на подобрување на бизнис климата.

- **Либерално демократската партија се залага за елиминација на непродуктивните буџетски расходи.** Во последните 3-4 години дел од средствата наместо да се наменат кон долгорочни инфраструктурни проекти се трошеа за финансирање на целосно неприоритетни проекти. Значаен дел, пак, од јавните тендери, особено во енергетиката, се или неуспешни или траат предолго време и имаат сомнителен епилог.
- **Либерално демократската партија се залага за целосна деполитизација и професионализација на јавната администрација** како еден од клучните елементи на креирање поволна бизнис клима.
- **Либерално демократската партија се залага за сузбивање на корупцијата преку редуцирање и ограничување на бирократијата.** Владата во претходниот период не примени мерки со кои значајно ќе се намали корупцијата и бирократијата, а со тоа и перцепцијата на обичниот граѓанин и бизнис заедницата во поглед на постоење на фер систем и почитување на правилата.
- **Либерално демократската партија се залага за промена на природата на буџетскиот дефицит.** ЛДП се залага за буџетски дефицит чија висина е директно врзана со нивото на капитални расходи. Самата појава на буџетскиот дефицит ќе биде дозволена како резултат на реализацијата на долгорочни проекти со позитивни ефекти, особено во делот на крупните инфраструктурни проекти, кои ќе влијаат на зголемување на стопанската активност во државата, а со тоа и на зголемување на БДП. Зголемената стопанска активност на приватните субјекти, како и на физичките лица кои се ангажираат во реализацијата на овие капитални инвестиции ќе влијае на генерирање на повеќе директни и индиректни даноци во буџетот на РМ.
- **Либерално демократската партија се залага за рамнотежа помеѓу даночните приходи и трансферите, во поглед на остварување на одредена ефикасна распределба.** ЛДП ќе реализира социјални програми со кои

ќе се зголеми благосостојбата на луѓето при даночен систем кој нема да ја намалува приватната иницијатива и нема да влијае дисторзивно на даночното плаќање. Структурирањето на даночниот систем треба да биде во согласност со целите на владата, тековната економска состојба и со способноста на даночните обврзници да го сносат даночниот товар.

- **Либерално демократската партија се залага за конзистентна социјална политика.** Водењето на конзистентна социјална политика во поглед на социјалното осигурување и социјалната заштита има клучно влијание на ранливите групи во општеството, чиј опстанок најмногу зависи од овие категории на приходи. Политиката на редистрибуција на доходот треба да ја намали нееднаквоста која постои во општеството и јазот која се протега помеѓу слоевите, како и социјалниот немир.
- **Либерално демократската партија се залага за зголемени инвестиции во здравството и образованието.** Инвестициите во здравството и образованието ќе помогнат во насока на намалување на трошоците на индивидуите и домаќинствата и редуцирање на нивото на сиромаштија во земјата. Доколку од структурата на расходите се исклучат трошоците за здравство и образование, линијата на сиромаштијата би се намалила за 4% во просек, анализирајќи го периодот од 2003-2008 година. Ова значи дека доколку овие услуги не постојат во структурата на расходите за 4% би се намалил бројот на сиромашни во земјата.

ЛДП се залага за подобрување на буџетскиот процес. ЛДП ќе работи на подобрување на фискалната транспарентност преку:

- **Закон за фискална одговорност.** ЛДП ќе воведо закон за фискална одговорност, со што би се одржувале оптимални нивоа на наменски буџетски дефицит и јасни фискални инструменти кои ќе се користат по точно утврдени правила. Земјите кои имаат таков закон во криза поминуваат подобро, бидејќи имаат пониски дефицити и поголем простор за нерестриktivна монетарна политика.
- **Фискалната стратегија и Програмата за јавни инвестиции ќе се донесуваат во парламентот пред усвојувањето на буџетот.** На овој начин ќе се овозможи поширока дебата за целите и капацитетите на фискалната политика и нејзините реални консеквенци врз националната економија. Во Програмата за јавни инвестиции ќе се обезбеди појасна поврзаност со стратешките приоритети како и подобра поврзаност во буџетскиот процес преку развојниот дел на буџетот, подобра поврзаност на капиталните

со тековните расходи и силен проект менаџмент. Во оваа насока битно е да се напомене дека наместо да се интегрираат, се уште има големо развојување помеѓу владините политики, администрацијата и буџетот.

- **Зајакнување на системот на финансиски надзор и контрола.** ЛДП се залага за зајакнување на статусната и финансиската позицијата на Државниот завод за ревизија. ЛДП ќе ја зајакне улогата на парламентарната Комисија за финансирање и буџет и ќе формира нова Комисија за надзор на јавните финансии.
- **Внесување на цивилниот сектор во процесот на буџетирање.** Цивилниот сектор сега едноставно воопшто не е присутен во буџетскиот процес. ЛДП тоа го гледа како голем недостаток, кој што треба да биде надминат уште при првиот нареден буџетски циклус.

ДАНОЧНА ПОЛИТИКА ВО ФУНКЦИЈА НА ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ

Даночните приходи како најголеми во вкупната структура треба да одговараат на потребите на јавните расходи преку кои владата ќе оствари одредени цели. Меѓутоа во желбата за покривање на јавните расходи, треба да се внимава да не се оптоварат даночните обврзници и да не предизвикаат серија негативни појави, како даночна евазија, намалување на приватната иницијатива, намалување на работните места.

Постоењето на квалитетна и одмерена фискална политика ќе влијае кон подобрување на бизнис климата и волјата за стопанисување.

Во опкружувањето во кое се наоѓа Република Македонија владее силна тенденција на даночна конкуренција по однос на висината на даночните стапки со цел да се создаде перцепција кај странските инвеститори за поповолен даночен режим. Доколку странскиот инвеститор би бил воден само од висината на даночните стапки, тогаш веројатно би бил во голема дилема во која земја од регионот да инвестира, иако даночниот режим не е оној кој има најголемо влијание при носењето одлука за инвестирање.

Владата мора да настојува да креира таков даночен микс кој ќе овозможи реализирање на основните функции на даноците, пред се, генерирање на приходи заради финансирање на јавните функции на државата, но и како инструмент во водење на соодветна економска политика.

Водени од конкуренцијата на даноците во земјите од регионот беше неизбежно да се намалат даночните стапки и во нашата држава.

Либерално демократската партија се залага за:

- **Ниски даночни стапки.** ЛДП доследно ќе спроведува политика на ниски даночни стапки. Во опкружувањето во кое се наоѓа Република Македонија постои даночна конкуренција во поглед на висината на даночните стапки со цел даночниот режим да се направи попривлечен за странските инвеститори. Даночното оптоварување за компаниите во принцип е трошок кој тие го плаќаат. ЛДП докрај посветено ќе работи на ниско даночно оптоварување на бизнисите.
- **Предвидливост и постојаност на даночната политика.** Во законите од даночната област често се интервенира со измени и дополнувања, меѓу кои одреден број се укинаа од страна на Уставниот суд и кои сериозно влијаат врз деловната политика на компаниите со што се нарушува и стабилноста на деловната клима. **Либерално демократската партија се залага за конзистентна даночна политика** без нејзино често менување и нарушување на деловниот амбиент. ЛДП ќе се залага мерките на даночната политика да бидат базирани на посеопфатна анализа, а не на инстант инспирации.
- **Бескомпромисна борба против даночната евазија.** Нулта толеранција за било која форма на даночно затајување.
- **Политика на стимулација на бизнисите за инвестирање.** Воведување на нулта стапка на данокот на добивка.
- **Укинување на даночната дискриминација.** Во сегашниот систем постои дискриминација на т.н. микропретпријатија кои се оданочуваат на нивниот остварен вкупен приход до 3 милиони денари без оглед на висината на расходите. ЛДП ќе ја укине оваа даночна дискриминација.
- **Даночна политика во функција на поволна бизнис клима.** За жал, во континуитет сведочиме една грда практика кога остварувањето на буџетот се сретнува со потешкотии во реализација на планираните приходи се воведуваат мерки на даночна политика во прилог на зголемување на приходите. ЛДП се залага мерките на даночната политика да се дизајнираат како поддршка на создавање поволна бизнис клима во земјата, а не како поддршка на буџетскиот дефицит.
- **Ригорозно почитување на законските рокови за поврат на ДДВ.** Со потешкотиите во остварувањето на буџетските приходи се врши притисок

и врз системот на ДДВ во однос на правото и рокот на поврат со што се попречуваат компаниите во нивното нормално работење, односно, излегува дека компаниите го кредитираат буџетот. ЛДП се залага за ригорозно почитување на законските рокови за поврат на ДДВ.

- **Елиминирање на честите импровизации со Данокот на додадена вредност.** Во изминатите години Законот за ДДВ повеќепати беше предмет на измени и дополнувања. Секако, намалувањето на стапката е добредојдено за оние бизниси кои имаат допирни точки со таквиот промет, но останува нејасно зошто мораше да се менува Законот за ДДВ толку често за една иста работа како што е намалување на стапката. Ваквите последователни измени зборуваат за неконзистентност и импровизации во пристапот и работењето на Владата. Дополнително, ако првичните мерки се однесуваа на просто намалување на стапката, со последните измени веќе се забележува дека се оди во сосема спротивен правец, односно кон “затегање на ременот“, што, пак, покажува дека од една политика на намален товар кон даночните обврзници, се влегува во импровизација како да се обезбедат повеќе приходи во Буџетот.
- **Професионализација на Управата за јавни приходи.** Кога притисокот врз реализација на буџетските приходи се зголеми, исто така се зголеми и притисокот врз компаниите преку вршење на контроли и инспекции од страна на УЈП кои најчесто завршуваа со решенија за даночни долгови и прекршочни глоби. ЛДП се залага за професионализација во Управата за јавни приходи, а не постапување по секоја цена да се најде даночен долг кај обврзниците. ЛДП целосно ќе ги **елиминира т.н. рекетарски или политички инспекции на УЈП и на другите инспекциски органи**
- **Зголемување на капацитетот на УЈП.** ЛДП двојно ќе го зголеми административниот капацитет на Управата за јавни приходи само со укинувањето на данокот на добивка, бидејќи сега УЈП приближно половина од своите кадровски ресурси троши на администрирање на данокот на добивка.

ЛДП АГЕНДА ЗА ЗГОЛЕМЕНА ВРАБОТЕНОСТ

Долги години наназад, невработеноста претставува еден од клучните економски и социјални проблеми во Македонија. Како главен виновник за тоа се посочува неуспешниот транзициски период кој резултираше во затворање на фирми и бројни отпуштања. Голем број од отпуштените работници се сеуште невработени поради некреирање на работни места, но и поради сериозниот недостиг на потребни квалификации кои се бараат на современиот пазар.

Поврзано со невработеноста, се засилија негативните феномени, како што се сиромаштија, нееднаквост, регионални диспаритети, сива економија итн. Сите овие појави, меѓу другото, претставуваат и сериозен трошок за државниот буџет.

Лошите економски перформанси на Македонија доведоа до креирање на еден поголем јаз помеѓу богатите и сиромашните граѓани. Нивото на сиромаштија во Република Македонија е алармантно - една третина од граѓаните влегуваат во групата сиромашни.

- Иако во последните 5 години невработеноста бележи тренд на опаѓање, стапката на невработеност во 2010 година останува висока и изнесува 32.2 %, и со овие резултати, Македонија е земја со највисока невработеност во Европа.
- Од аспект на возраста, стапката на невработеност кај младата популација е многу висока. Ова претставува дополнителна негативност бидејќи младите луѓе се потенцијал кој може најмногу да придонесе за растот на една економија. Во однос на степенот на образование, лицата со основно и средно образование доминираат во структурата на невработените. Само 6% од невработените се лица со високо образование. Дополнително како проблем се јавува неинформираноста на невработените за бараните професии на пазарот, како и на непостоењето на доволно програми за преквалификација.
- Невработеноста и сиромаштијата се тесно поврзани. Дури 43% од невработените живеат во сиромаштија. Според податоците на Државниот завод за статистика, процентот на сиромашни лица во Македонија во 2009 година изнесувал 31,2 %. Повеќе од половина, односно 56.6% од сиромашните живеат во домаќинства каде носителот на семејството нема воопшто или има завршено само основно образование.
- Во извештајот за глобалната конкурентност за 2009 – 2010 година, во делот ефикасност на пазарот на работна сила, Македонија е рангирана на 86 место, со индекс од 4.2

- Најлоши резултати се постигнати кај индикаторот одлив на мозоци каде се наоѓаме на 125 место. Катастрофалното рангирање во однос на индикаторот одлив на мозоци е само резултат на слабите можности за вработување и лошата економска состојба во која се наоѓа Македонија. Очигледно голем број млади кадри сметаат дека нивниот труд не се вреднува доволно во земјата и поради тоа ја напуштаат во обид да најдат подобри можности за работење и живеење. Државата мора да најде начин како да ги задржи младите квалитетни и едуцирани кадри. Намалувањето на овој многу важен ресурс дополнително го ограничува растот на македонската економија. Со визната либерализација, се очекува дополнително влошување на овој проблем.
- Македонија мора да работи на подобрување на својата конкурентност и да ги следи ЕУ приоритетите и препораките за постигнување на економски раст и вработеност.
- И покрај промената на целокупната институционална поставеност за привлекување на странски инвестиции, вработување на преку триесет економски промотори одговорни за привлекување странски инвестиции, спроведување на неколку скапи кампањи, странските инвестиции се на најниско ниво во регионот.

Либерално демократската партија има три приоритети за постигнување на економски раст и вработеност, кои целосно одговараат на приоритетите кои ги дефинира и Европската комисија:

- **Зголемување на понудата на труд и модернизирање на системите за социјална заштита.** И покрај големата невработеност, голем број од работодавачите се жалат на недостиг од работници со бараните квалификации и вештини. Затоа голем дел од програмите за поддршка на пазарот на работна сила финансирани од страна на буџетот и разни донатори мора да е насочен токму кон програми за преквалификација и доквалификација. За жал, сеуште не е извршена оценка на ефектите од спроведените мерки и програми. Ваквата евалуација би можела да даде многу корисни информации за превземање на идни мерки. Податоците покажуваат дека околу 80,000 луѓе не можат да најдат работа поради неусогласување на понудата на труд со потребите на пазарот на труд. Промените во образовниот систем можат да помогнат за елиминирање на овој проблем, но, владата, исто така, треба да воведи и мерки кои би дале ефекти на краток и среден период.
- **Приспособување на работниците и претпријатијата на економската ситуација.** Зголемување на флексибилноста на пазарот на труд со цел да одговори на економските и социјални промени.

- **Инвестирање во човечки капитал преку подобро образование и подобрување на вештините.** Едукација и тренинг за секој вработен. Намалување на бројот на лица кои во раните години го напуштаат школувањето и воведување на стратегии за доживотно учење кои треба да бидат финансиски поддржани. Адаптирање на образованието согласно потребите на пазарот.

Во рамките на овие приоритети Либерално демократската партија доследно ќе ги спроведува следниве мерки:

Креирање на работни места и претприемништво

- поедноставување и намалување на административниот товар за вработување на нови работници,
- олеснување на пристапот до капитал,
- промовирање на едукација и тренинг за претприемачки и менаџерски вештини,
- промовирање на едукација и тренинг за започнување на бизнис
- посебно внимание треба да се посвети на новонаформираниите претпријатија кои креираат нови работни места, услужниот сектор и секторот кој се занимава со истражување и развој

Поддршка за вработување

- помош за планирање на кариера и барање вработување
- рано откривање на потребите на пазарот на работна сила и подобрување на усогласеноста помеѓу понудата и побарувачката за работна сила
- воведување на програма за вработување на млади лица преку која во првата година придонесите ќе бидат пониски за 30%
- даночни олеснувања за микропретпријатија како резултат на самовработување
- програми за извршување јавни работи
- промовирање на part - time вработување и работење од дома

Активни и превентивни мерки за невработените и неактивните лица

- програма за невработени млади лица пред да достигнат период од шест месеци невработеност и
- програма за невработени постари лица пред да достигнат период од една година невработеност

Даночни и финансиски олеснувања за намалување на невработеноста и сиромаштијата.

- намалување на даночниот товар за нископлатените работни места

Намалување на сивата економија

- натамошно намалување на даноците и придонесите
- строго санкционирање на непријавување на работници
- зголемување на капацитетите на инспекциските служби за борба против сивата економија

Подобрување на квалитетот на работната сила

- едукација и тренинг за самовработување и подобрување на претприемачките вештини
- имплементација на голем број програми за образование на возрасни и доживотно учење
- промовирање на стручно образование
- имплементација на конкретни програми за стручна доквалификација и преквалификација за невработените лица

Промоција на развој на човечки капитал, образование и доживотно учење

- зголемување на инвестициите во човечки ресурси и
- зголемување на инвестициите на компаниите во тренингот на возрасни

Намалување на регионалните диспаритети во однос на невработеноста со активности кои ќе бидат поддржани преку кохезиониот фонд, структурните фондови и Европската инвестициона банка

- активности во насока на подобрување на условите за работа на приватниот сектор
- инвестиции во човечки капитал и подобрување на инфраструктурата
- поддршка на стратегиски проекти кои го помагаат регионалниот развој
- имплементација на регионални програми за стимулирање на регионалниот развој
- доделување на стипендии за развој на човечки ресурси во одделните региони, со што би се постигнала поголема компатибилност помеѓу понудата и побарувачката за труд на регионално ниво

Промоција на адаптација и мобилност

Промоција на социјален дијалог

Промоција на корпоративна општествена одговорност

Подобрување на квалитетот на работното место и условите во насока на поголема продуктивност, здравје и безбедност

Промоција на активно стареење, преку

- подобрување на работните услови, здравствените и безбедносни услови на работното место,
- професионален (стручен) тренинг,
- флексибилност на работните организации и
- елиминирање на било какви услови што поттикнуваат рано пензионирање

Промоција на полова еднаквост преку елиминирање на разликите во нивото на платите, стаката на невработеност и едукација и тренинг.

СИЛЕН ФОКУС НА МАЛИТЕ И СРЕДНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА

Малиот и среден бизнис е 'рбетот на македонската економија. Голем дел од средствата во буџетот се собираат токму од овој сектор. Најголем дел од постојните вработувања во економијата се реализираат токму во малите и средни бизниси. Според податоците на Државниот Завод за статистика, 84% од македонските компании имаат од 1-9 вработени, 8,8% од компаниите од 10-19 вработени, 2,1% од 20-49 вработени, а само 5% од компаниите имаат повеќе од 50 вработени.

За жал, наспроти овие познати факти малите и средни претпријатија се целосно маргинализирани, речиси непостоечки во актуелната економска и буџетска политика. Дополнително, токму на нивниот грб најмногу падна товарот на економската криза, особено преку зголеменото даночно и неданочно зафаќање со кое владата ги крпеше приходните дупки.

Фактите за вкупната буџетска поддршка на малите и средни претпријатија се повеќе од поразителни. Во 2009 година, според завршната сметка на Буџетот на РМ, во програмата наречена Поддршка на развојот на малите и средни претпријатија реализирани се вкупно 51 илјади евра. Во 2010 година, според Извештајот на Министерството за економија, по овој основ, реализирани се вкупно 62 илјади евра. Овие, навистина бедни износи треба да влијаат отрезнувачки на сите одговорни чинители.

Зголемените даночни оптоварувања, со проширувањата на даночната основа силно ги погодија микро и малите бизниси. Драстично зголемените неданочни зафаќања се, пак, посебна приказна. Ригорозната казнена политика, воведена во функција на полнење на буџетската каса најсилно негативно се одрази токму на помалите бизниси.

Оттаму, крајно време е Владата со своите економски и административни политики да се ориентира кон зголемена поддршка на развојот на микро, малите и средни претпријатија.

Либерално демократската партија во континуитет ги поддржува микро, малите и средни претпријатија.

Либерално демократската партија е целосно ориентирана со своите економски и административни политики максимално да им помогне и олесни на сите оние што се решиле за отварање сопствен бизнис, да направат исчекор, да си помогнат себе си, на своето семејство, да не бидат на товар на државата.

Во функција на надминување на изразено неповолните состојби во малиот и среден бизнис и обезбедување на услови за реален раст на македонската економија преку нови инвестиции и отворање на нови работни места, покрај клучните економски политики за намалување на вкупното даночно и неданочно оптоварување, како и структурните реформи за подобрување на деловната клима, Либерално демократската партија се залага за следниве мерки:

- **Воведување на ефикасни механизми за наплата на побарувањата помеѓу компаниите.** Отсуството на ефикасни инструменти за наплата на побарувањата, дополнително засилено со владините неплаќања доведе до т.н. спирала на неликвидност, која најсилно ги погодува токму малите и средни бизниси.
- **Оформување на посебен владин фонд со средства во висина од 5 милиони евра, чија основна задача би била ефикасно и брзо преземање на долгувањата кон малиот и среден бизнис.** Долгите договорни рокови за наплата на своите услуги и производи ги прават малите и средни претпријатија неликвидни и неконкурентни. Преземањето на долговите од страна на овој фонд, за период не подолг од 90 дена, во голема мерка ќе ја подобри ликвидноста на стопанските субјекти.
- **Обезбедување пристап до поволни кредитни линии за микро, малите и средни претпријатија.** Владата треба многу поактивно да бара и обезбедува поевтини кредитни аранжмани кои ги обезбедуваат меѓународните финансиски институции. Владата, исто така, треба да пристапи кон субвенционирање на дел од каматите за инвестициските кредити и кредитите за извозни операции.
- **Значително зголемување на буџетската поддршка за микро, малите и средни претпријатија.** Либерално демократската партија се залага за креирање повеќе одделни програми и обезбедување драстично поголем износ на буџетски средства за нивна реализација, особено за:
 - ✓ поддршка на домашни и странски инвестиции во селектирани сектори во форма на даночни олеснувања пресметани како процент од вкупната инвестиција
 - ✓ грантови за иновативни start-up бизниси за купување на опрема
 - ✓ поддршка за фирмите кои се занимаваат со подготовка на проекти финансирани од страна на ЕУ (домашните фирми имаат многу ограничен капацитет за подготовка на европски проекти)
 - ✓ поддршка за фирми кои на меѓународен саем за трговија за прв пат промовираат свој производ или услуга

ИМА ИЗЛЕЗ

- ✓ поддршка за фирми прв пат користат помош од страна на странски експерти
- ✓ поддршка на оперативните трошоци за започнување на бизнис на фирми со висока додадена вредност, вклучувајќи трошоци за изнајмување на простор или опрема
- ✓ поддршка за фирми кои воведуваат производ или услуга кои не биле воопшто застапени на пазарот
- ✓ целосно воведување на електронско работење во јавните институции на национално и локално ниво со цел заштеда на пари и време на фирмите и граѓаните
- ✓ отворање на бизнис инкубатори и технолошки паркови по примерот на голем број земји од Европска Унија

ЗАСИЛУВАЊЕ И ОПТИМИЗИРАЊЕ НА ИНСТРУМЕНТИТЕ НА ДРЖАВНАТА ПОМОШ

Една од мерките која владите ширум светот ја користат за помагање на националната економија е државната помош. Овој инструмент многу често се користи за справување со економските проблеми како што се невработеноста, регионалниот развој, поттикнување на инвестициите и сл. Во улога на даватели на државна помош можат да се јават Владата, органите на државната управа, единиците на локалната самоуправа и друг орган или институција кои обезбедуваат или планираат да обезбедат државна помош.

Македонија со износот кој се дава како државна помош се вбројува во земјите под просекот на земјите членки на ЕУ. Во последниве 5 фискални години просекот на вкупно обезбедена државна помош изнесува 0,37 % од БДП. Државната помош наменета за вработување преку активни мерки на политиките за вработување, во најдобрата буџетска година изнесува помалку од еден милион евра, поточно само 854.062 евра, што претставува 0.015% од БДП.

Во однос на инструментите за доделување на државна помош, најголем дел од средствата се доделени преку субвенции или 81%, а преку ослободување од плаќање даноци се доделени 9%. Останатата државна помош е доделена преку финансиски трансфери на државата во облик на капитални вложувања.

Во извештаите на Комисијата за заштита на конкуренција покрај средствата кои се одобрени, нема податок за ефектите од државната помош. Од Владата и од Агенцијата за вработување не е добиен одговор дали и како ги мерат ефектите од доделената помош.

Исто така, битно е да се напомене дека во 2007 година е издвоена најголема поединечна сума, 8.8 милиони евра, која е потрошена како помош за странскиот инвеститор Џонсон контролс, а е дадена директно од Владата. Овој износ е една третина од вкупната инвестиција во фабриката.

Либерално демократската партија се залага за зголемување на државната помош на околу 1% од БДП со цел поддршка на домашната економија, поттикнување на домашните и странски инвестиции и намалување на невработеноста.

При дистрибуцијата на државна помош ЛДП се залага за примена на следниве клучни критериуми:

- зголемување на додадената вредност по вработен,
- поддршка на извозно ориентирани компании со цел зголемување на приливите на капитал,
- диверзификација на индустриските сектори
- елиминирање на дискриминацијата на домашните инвеститори преку **целосно изедначување на третманот на домашните и странските инвеститори**

Либерално демократската партија силно ќе работи на зголемување на конкурентноста на македонските претпријатија на регионалните и на светските пазари преку засилено влијание на клучните фактори:

- стандардизација на квалитетот на производите
- континуирано воведување на технолошки иновации
- користење на поволностите на новите големи пазари надвор од Европа
- софистициран финансиски менаџмент

ПОДОБРА БИЗНИС ОКОЛИНА, ПОВЕЌЕ ИНВЕСТИЦИИ

ЛДП се залага за одлучно сузбивање и санкционирање на лоби-бирокуптите во администрацијата кои конкурираат на легалниот начин на работење на системот и за соодветен коруптивен надомест нудат побрзи услуги преку алтернативен паралелен систем. Од тука доаѓа и незадоволството на бизнисите кога за било каква иницијатива од владата се скептични и ја оценуваат како декларативна бидејќи на крајот од секоја иницијатива е лоби-бирокуптијата на која мора да и се плати надвор од легалниот систем за завршување на работи од интерес на бизнисите или граѓаните. Овие лоби-бирокупти се директно подржани од двете поголеми политички партии и се практично резултат на политика на вработување на партиите, а за надомест за партиите и сопствени интереси. Всушност, цената што надвор од системот ја плаќаат бизнисите и граѓаните е цената на аномалиите на македонскиот пазарен систем на работење.

Ваков систем на долг рок не поминува незабележано од инвеститорите. Тие во нивните бизнис одлуки пресметуваат инфлатирани за ваквата коруптивност на системот трошоци кои ја рефлектираат оваа состојба и се доволно високи за да не можат да бидат покриени со легални приходи, па, затоа, или ги насочуваат своите инвестициски фондови на други пазари или бараат дополнителни субвенции од државата, дискрециони замижувања на регулаторите на пазарите, што, пак, води до дискриминација на пазарите, нелојална конкуренција итн.

Во секој случај резултатот е поразувачки за Македонија - ниско ниво на инвестиции, инвеститори кои надвор од пазарните и регулаторните правила бараат субвенции, непочитување на законите, итн. Ситуацијата нема да се промени независно од намалените даночни стапки и нископлатената работна сила се додека овие суштински промени не настанат.

Немањето на силни институции кои трошокот за економските агенти ќе го направат поголем при евентуални незаконски дејства, за нив значи покана за преземање на неетички и казниви акции кои се во спротивност со бизнис етиката, правилата и законите, бидејќи, едноставно, или недостасува казна или така е поевтино да се работи.

Соочувајќи се со конкуренцијата од страна на овие лоби-бирокупти, дел од институциите имаат зголемени трошоци за мониторинг и доследно спроведување на законот, што, пак, создава привид дека ваков корумпиран систем на работење е поефикасен бидејќи е и поевтин. Особено ваквата перцепција е поразителна за младата генерација која треба да гради систем на вредности.

Во вакви услови се заоструваат и конфликтите меѓу политичките групи за тоа кој да раководи со ваков дисторзиран систем и кои гравитираат кон двата пола - ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ.

Директен резултат се институции, кои наместо да ја оптимизираат општествената функција на корисност, ја оптимизираат функцијата на корисност на формалните и

неформалните групи како и на оние кои ја имаат окупирано администрацијата и притоа тврдат дека е тоа природен резултат на патот кон пазарен систем, демократија и европски интеграции.

На долг рок овие состојби може да водат само до се поостри форми на антагонизам и судир по сите потенцијално конфликтни групи. И оваа влада, иако, на почетокот се обиде со некои чекори да внесе некои подобрувања, не успеа поради тоа што не покренува решавање на суштинските и клучни проблеми и се обиде само да го задржи еквилибриумот. На тој начин, наместо да ги релаксира односите во економијата и политиката и да ги зајакне институциите тие да ја вршат својата работа секоја во својата надлежност, таа го централизира целиот систем во неформални центри и стана дел од оние сили кои ги засилуваат конфликтите.

Либерално демократската партија се залага за

- **Целосна заштита на сопственичките права.** Сопственичките права, за жал, се уште се слабо заштитени, што најдиректно ги дестимулира приватните инвестиции. Бројните и чести промени на легислативата во однос на регистрацијата на физичката сопственост создаваат несигурност и ја отежнуваат нивната примена. Актуелната влада со цел да прикаже успех во наследените реформи, на крајот од 2010 година се пофали дека катастарот на недвижности е востановен на целата територија на државата, што формално е точно, но фактички не, затоа што од изложениот имот, просечно, само околу 30% е со запишани права на сопственост по катастарска општина, а останатиот имот е неизложен и фирмите и граѓаните кои не се јавиле на систематскиот упис ќе треба да го направат тоа на свој трошок. Што се однесува на правата на интелектуална сопственост, иако земјата е членка и потписник на речиси сите релевантни договори и конвенции, нивната реална имплементација е слаба и неефикасна.
- **Суштински реформи во администрацијата,** како приоритетни за добра бизнис околина, за привлекување на инвеститори и поттикнување на претприемачите како и за привлекување и враќање на капиталот кој за време на транзицијата ја напуштил неефикасната македонска економија
- **Напуштање на ад-хок менувањето на законска регулатива,** бидејќи тоа креира правна несигурност и ризици по бизнис плановите со високи трошоци кои се вградуваат и во риск менаџментот на банките т.е. каматните стапки. Цената на каматната стапка е всушност цена на ризикот од неефикасноста на управувањето на владата и тоа некој мора да го плати. Во таа насока, и барањето за изработка на оценка на влијанието на регулативата треба да биде императив во носењето на прописите
- Вградување на систем на добивање на повратна информација од активностите на владата. **Мерењето на успешноста е систем кој треба да се вгради во сите органи и тела на државната управа.** Тој е веќе начелно поставен во ДЗР, и може да претставува добра основа при еволуирање на актуелното буџетирање во перформанс буџетирање.

- **Јакнење на капацитетите на независните регулаторни тела** за заштита од монополско однесување и заштита на конкурентноста на пазарот, преку засилување на професионалниот и финансиски капацитет на овие тела
- ЛДП се залага за **суштинска независност на Државниот завод за статистика** и ќе ги поттикнува независните организации во користење на информациите од домашни и странски извори за длабинска анализа на нивното значење за македонската економија.
- **Следење на меѓународните индикатори и рангирања за македонската економија.** Република Македонија е добро интегрирана во меѓународниот систем на рангирање од кој може да се добијат релативни индикации за состојбите во одредени категории и сектори за квалитетот на нашиот развој кон ефикасна пазарна економија.

ИНВЕСТИЦИИ ВО ИНФРАСТРУКТУРАТА, ИНВЕСТИЦИИ ВО ИДНИНАТА

Од својата независност во 1991 година Македонија е предмет на мониторинг на ЕБРД во делот на брзината со која транзитира кон ефикасна пазарна економија. Од него јасно се гледа како Македонија заостанува во овие две децении зад другите транзициони економии. Најголемите загуби во искористување на можностите за реструктурирање и развој на Македонија се од 90-та до 97-98 година. Македонија заостанува значително со развојот на инфраструктурата зад земјите со кои треба да се споредува. Низ годините на дезинвестирање, јавните средства се оставени на значително пропаѓање. Уште повеќе што приближувањето кон ЕУ ќе бара и дополнителни расходи за овие потреби.

Инфраструктурата како индикатор за конкурентност

Според Светскиот економски форум, за 2007 и 2009 година оценката за конкурентноста на инфраструктурата во Македонија е загрижувачка

		2007	2009
	Вредност на индекс	Ранг (од 131 земји)	Ранг (од 133 земји)
Инфраструктура	2,90	85	90
Квалитет на севкупна инфраструктура	2,88	85	88
Квалитет на патишта	3,22	72	87
Квалитет на железничка инфраструктура	2,18	75	71
Квалитет на авиотранспорт инфраструктура	3,03	120	123
Квалитет на понуда на електрична енергија	4,34	73	79
Телефонски линии	3,27	50	58

Рангирањето дури и се влошило во 2009 споредено со 2007 година. Притоа, треба да се земе предвид дека дури и да има подобрувања кај нас, во другите земји подобрувањата се поинтензивни па затоа и рангирањето може и да се влоши од година во година. Затоа, сосема ирелевантно е ривалството на политичките партии за тоа што е направено во нивно време (во инфраструктурата може слободно да се каже дека речиси ништо не е направено), туку што да се направи во нашата земја за да се подобри конкурентноста на македонската економија преку поквалитетна инфраструктура.

Неуспешната транзиција доведе до амортизирани основни средства во Македонија за кои се помалку се издвојуваат средства за одржување, а пак за набавка и изградба на нови основни средства воопшто и не се размислуваше во последните скоро две децении. Само за илустрација, амортизацијата за Македонија како потрошувачка на фиксниот капитал е околу 18% годишно од БДП, следствено, произлегува дека речиси една милијарда евра треба да се инвестираат на годишно ниво само за да немаме загуба во супстанца.

Досегашните влади го следеа нискиот политички ризик со тоа што го зголемуваа тековно оперативниот удел во буџетот на сметка на капиталниот удел во буџетот. Ова, заедно со неефикасноста на јавната администрација и со преферирање на проекти од краток циклус кој се вклопува во тесниот избран политички циклус од 4 години, доведе до амортизирање на средствата, намалување на квалитетот и опфатот на услуги, комоција на политичките субјекти, ниски стапки на раст на економијата и неодржливост на фискалната политика и мал фискален простор за капитални расходи. **ЛДП се залага за обезбедување на поголем фискален простор за јавни инвестиции, но, без компромис по фискалната одржливост на македонската економија.** ЛДП се залага и за вистинско интегрирање на процесот на подготовка на Програмата за јавни инвестиции во буџетскиот процес.

Фискален простор и инвестициски потенцијал на македонската економија.

Не може да се разгледуваат јавни работи во инфраструктура без да се земе предвид фискалниот простор на буџетот на РМ. Секој друг пристап е само утврдување на список на желби без оценка на реалните можности за исполнување на тие желби.

Јасно е дека настрана од желбите, капиталните инвестиции треба да се анализираат прво според можностите на економијата (мерено преку БДП растот), потоа според прифатливиот ризик за економијата и процентот за капитални инвестиции од вкупниот јавен долг. Можностите за финансирање се следни: Буџетот на РМ, општинските буџети, јавно-приватното партнерство, домашното и надворешно задолжување.

- Централната власт просечно годишно алоцира на капитални расходи помалку од 300 милиони евра, а локалната власт алоцира за капитални расходи околу 70 милиони евра.
- Локалната власт согласно законот може потенцијално да се задолжи во вкупен волумен од околу 130 милиони евра годишно, но, на тој план ништо не се случува претежно поради неискреноста за децентрализација на надлежностите од страна на централната власт. Во ваква констелација

на практикување на децентрализација, локалната власт во Македонија е во дополнителна тешка ситуација бидејќи де факто е сведена на истурен благајнички шалтер на централната власт, иако, со значајни надлежности во инфраструктурата.

- Во периодот од 2003 – 2009 година, во просек, странските директни инвестиции изнесувале околу 280 милиони евра годишно.

Значи, имаме околу 500 милиони евра капитални расходи од централната и локалната власт вклучително и потенцијалот за задолжување на локалната власт и ако на тоа ги додадеме и оние 280 милиони СДИ се уште не можеме да ги достигнеме потребните близу 1 милијарда евра за амортизација годишно. Заклучокот е едноставен, Македонија не може да ја покрие амортизацијата со сопствен потенцијал и со СДИ заедно. Ресурсите и потенцијалите на Македонија навистина се ограничени, а потребите за капитални расходи се над можностите на буџетите на централната и локалната власт во Македонија, а воедно не сме некоја посебно атрактивна дестинација за СДИ. Значи, она што останува како опција покрај сопствените буџети е задолжувањето, издавањето на обврзници и јавно-приватното партнерство.

Македонија се уште има простор да се задолжува согласно релевантните индикатори и да отвори фискален простор за потребите во инфраструктурата.

Притоа, за вакви проекти не е толку проблем задолжувањето бидејќи овие проекти ќе обезбедат конкурентна македонска економија и се со голема општествена стапка на рентабилност, туку, знаењето за самите сектори, проект менаџмент вештините и знаењата, намалувањето на трансакционите трошоци и намалувањето на корупцијата.

Според аналитичките пресметки и проекциите на ЛДП, следејќи го генералното правило за вкупен јавен долг до 40% од БДП, вкупниот инвестициски потенцијал кој што може да се искористи во периодот 2012-2020 година изнесува 8,7 милијарди евра за капитални инвестиции.

Либерално демократската партија јавно-приватното партнерство го гледа како атрактивен начин за инфраструктурни инвестиции. Во светот, последниве две децении се инвестираат огромни средства по основ на ЈПП проекти. Истражувањата на меѓународните финансиски институции покажуваат дека иако властите даваат разни субвенции на приватните инвеститори, сепак, постои задршка кај инвеститорите за инвестирање во земјите во развој поради тоа што неволно прифаќаат дел од комерцијалните, финансиските и политичките ризици. Во вакви услови, централните власти развиваат посебни фондови кои треба да обезбедат намалени трансакциони трошоци, зголемена

транспарентност и конзистентност во евалуацијата и алоцирањето на државната поддршка. Во Македонија потребно е да се зацврсти и легислативата за иницијативите за приватно финансирање кои се попривлечни модели на ЈПП за потребите на централните и локалните власти.

ЛДП се залага за поставување на систем на јавно приватно партнерство со кој ќе се овозможи остварување на јавна дејност со квалитетни услуги и висок опфат на граѓани и профит за приватниот сектор во исто време.

Либерално демократската партија се залага за максимално искористување на расположивиот потенцијал за комерцијално задолжување. ЛДП направи проекции до 2020 година согласно макроекономската конзистентност и историските движења. Значи, при раст на БДП од 5% на годишно ниво до 2020 година може да се очекуваат вкупно кредити за недржавен сектор од над 9.2 милијарди евра, средства кои би стоеле на располагање на приватниот сектор за исполнување на нивните бизнис идеи, вклучително и за евентуални ЈПП инвестиции. Секако дека ова е потенцијал за остварување на комерцијални и приватни цели, но и само 10% од тој вкупен потенцијал ако се привлечат од страна на јавни партнери за евентуални ЈПП тоа е сума во вредност до 900 милиони евра.

Либерално демократската партија ќе обезбеди значително подобрување на проект менаџментот. Македонската јавност во континуитет е сведок на неуспешност на подготовка на тендерска документација, недостаток на секторски знаења и недостаток на квалитетен проект менаџмент во јавната администрација за потребите на капиталните расходи. ЛДП се залага за зајакнување на ефикасноста на капиталните расходи преку зајакнување на знаењата и вештините за проект менаџментот и преку редукција на корупцијата.

Инфраструктурни приоритети на ЛДП се:

- Инвестициите во енергетиката
- Инвестициите во патните коридори
- Инвестициите во железничките коридори

СИЛЕН РАЗВОЈ НА ЕНЕРГЕТСКИОТ СЕКТОР

Македонија е енергетски сиромашна земја. Располага со скромен хидроенергетски потенцијал и уште поскромен потенцијал на фосилни горива – практично само јаглен во форма на лигнит со ниска енергетска моќ.

Сегашната енергетска состојба ја карактеризира постоење на изграден термокапацитет во износ од 1010 мегавати, хидрокапацитет во т.н. големи и средни хидроцентрали во износ од 536 мегавати и хидропотенцијал во т.н. мали хидроцентрали во износ од 50 мегавати. Хидропотенцијалот во Република Македонија е содржан главно во сливовите на Вардар и Црн Дрим. Во овој момент, вкупниот искористен хидропотенцијал изразен како енергија изнесува нешто помалку од 1500 милиони киловатчасови. Веднаш треба да се знае дека кога станува збор за искористување на термо и хидропотенцијал на една земја, најнапред се искористува она што е економски најисплатливо, па потоа она што е економски помалку исплатливо. Тоа значи дека секогаш преостанатиот термо и хидропотенцијал е помалку вреден од веќе искористениот, па доколку сакаме и него да го доискористиме ќе бидат потребни значително поголеми средства за иста енергетска и економска добивка.

За електроенергетски цели може да се користи и изградената инфраструктура за искористување на природниот гас чиј што капацитет е 800 милиони нормални метри кубни гас со можност за зголемување на тој капацитет на 1200 милиони нормални метри кубни гас.

Освен наведените хидро и термоелектроенергетски потенцијали и енергетскиот потенцијал на природниот гас, идниот пораст на потребите од електрична енергија делумно ќе базира и врз искористувањето на обновливите извори на енергија (ветер, сонце, биомаса и сл.)

Сегашната изграденост на електроенергетскиот систем на Република Македонија е таква што не ги задоволува потребите од енергија и моќност на електричните потрошувачи во државата поради што секоја година се увезуваат значителни количини електрична енергија.

Во изминативе неколку години енергетската политика се раководеше од дневно политички потреби и интереси без темелни анализи и без долгорочен стратемски пристап, со отсуство на визија за идните перспективи. Ова резултираше со минорни инвестиции во енергетиката, неефикасен и неефективен енергетски систем кој е многу далеку од задоволување на енергетските потреби, со драматичен пораст на увозот на енергенсите, а особено на електричната

енергија и покрај незначителниот економски раст, што пак, силно влијаеше на надворешнотрговскиот биланс. Исто така, отсуството на стратегиски пристап и студиозност доведе до пропаѓање на бројни тендери.

ЛДП поаѓа од фактот дека нема да дојдат инвеститори во енергетскиот сектор на државата се додека во соседните земји и пошироко постојат поповолни потенцијални енергетски капацитети. Затоа, документацијата за нив, нивните тендери и нивното прикажување пред странските инвеститори мора да биде вистинско, а не како досега нереално, без лажно разубавување, бидејќи сметаме дека нема наивни инвеститори. За таа цел, техничката документација за голем број електроенергетски објекти ќе биде иновирана и уточнета.

Сериозно и одговорно посветена на бројните проблеми во областа на енергетика Либерално демократската партија се залага за:

- Долгорочен темелен **стратегиски пристап и интезивен развој на енергетскиот сектор**, кој ќе претставува силен поттик за економски развој
- **Силна ориентација кон заеднички инвестиции со соседните земји** заради заедничко искористување на енергетските ресурси во земјите во опкружувањето, и тоа: со Албанија која располага со високо технички оправдан и економски исплатлив хидропотенцијал, со Косово во искористувањето на големите ресурси на јаглен, со Бугарија во нуклеарката Белене
- **Приоритет да се даде на искористување на енергијата на речните текови**, во прв ред на вардарската долина. Хидропроектите, иако се скапи и произведуваат помало количество на електрична енергија (при ист капацитет како термоелектраните), се долговечни, не трошат гориво, не загадуваат и претставуваат добро наследство за наредните генерации. Целиот проект на вардарска долина гледано од електроенергетски аспект е скап проект. Затоа, истиот ќе биде осмислен така што ќе се идентификуваат и другите потенцијално заинтересирани инвеститори во сферата на земјоделието, во сферата на обезбедување на вода за пиење и за наводнување, а се со цел проектот да добие карактер на повеќенаменски и со тоа да биде конкурентен на слични проекти во соседните земји.
- **Итни и интезивни активности насочени за изградба на акумулацијата Луково поле** која ќе овозможи искористување на хидроенергетскиот потенцијал од шарпланскиот и другите планински масиви што гравитираат кон него од 110.000.000 Kwh електрична енергија. Паралелно со изградба на оваа акумулација ќе се гради и нова хидроцентрала Црн камен. Акумулацијата Луково поле и хидроцентрала Црн камен треба да се изградат за 6 години. За оваа цел ќе се обезбедат средства во вкупен износ од околу 70 милиони евра, со долгорочен кредит. Носител на оваа инвестиција ќе биде државата.

- Изработка на темелни и реални студии за хидропотенцијалот на мали хидроцентрали, што ќе овозможи странски инвестиции за изградба врз база на **концесија на мали хидроцентрали, во висина од 50 милиони евра за период од 4 години.**
- Доследна примена на регулативата на Европската унија, и во рамките на тоа **стимулирање на производство и потрошувачка на сончевата, ветровата енергија и другите енергии од обновливи извори** и интензивно и континуирано приближување кон целите на ЕУ за учеството на енергијата од обновливи извори во висина од 20%
- **Востанување на катастар на сите потенцијали за производство на енергија од обновливи извори на енергија.** Ќе се направи катастар на можни ветерни и соларни електрични централи и ќе се постават мерни станици за собирање на податоци за распоред на брзини и интензитет на соларното зрачење за потребите на идните потенцијални инвеститори, повторно со цел да се избеже распишување на несериозни тендери и нивно пропаѓање
- **Многу поенергични мерки и активности за гасификација** и многу поголемо учество на природниот гас во вкупните енергетски потреби. Природниот гас, кој, за жал, го немаме, е енергетска иднина. Во иновираната стратегија ќе се даде предност на енергетски проекти кои базираат врз директно користење на енергијата на природниот гас, но и на проекти за производство на електрична енергија со користење на природен гас.
- **Либерално демократската партија јасно се противи на изградба на нуклеарка во РМ** поради повеќе силни причини. ЛДП се залага за **учество на државата во изградбата на нуклерана централа Белене** во Република Бугарија, и партнерски однос во управувањето и експлоатацијата на оваа централа со македонско учество во висина од 5% од вкупната вредност на инвестицијата. Со ова Република Македонија ќе обезбеди долгорочно и стабилно снабдување со електрична енергија по повластени цени и решавање на снабдување со поевтина електрична енергија за нареден период од 30-тина години.
- Ќе продолжи започнатата ревитализација на хидро и термо објектите таму каде анализите ќе покажат дека има енергетско економска оправданост
- Иднината на човештвото во поглед на обезбедување на потребите од енергија е искористувањето на соларната енергија. За таа цел интензивно се работи на подобрување на степенот на искористување на соларните панели кој е сега на ниво од околу 15% и усовршување на нивната технологија на производство со цел нивно поевтинување. Во тој смисол, не треба да се брза со изградба на соларни електрични централи кај кои би се користела директна конверзија на енергијата на зрачење во електрична енергија, туку државата треба да субвенционира заинтересирани мали потрошувачи кои користат соларна енергија за нискотемпературни цели

- **Следен приоритет ќе бидат термоелектраните на фосилно гориво со површински коп**, додека потенцијалните термоелектрани кои би биле на јаглен од рудници со јамски коп би се преиспитале од аспект на нивната исплатливост заради слабиот квалитет на јагленот кој би се добивал со јамска експлоатација и од аспект на економската оправданост за нивна градба. Наместо тоа, би се изработила опсежна студија за алокација на потенцијални вишоци на енергија во нашето непосредно и подалечно соседство и би се направиле напори за соинвестирање таму или изградба на транспортни патишта за **набавка на јаглен на подолг временски период**. Во тој смисол, многу интересно е соседно Косово кое е втор по големина енергетски базен во Европа. **ЛДП се залага за постигнување Долгорочен договор помеѓу двете држави кој ќе обезбеди стабилно и исплатливо снабдување на нашата земја.**

Ваквите долгорочни и стратешки активности во енергетиката ќе овозможат Република Македонија да располага со силен и стабилен енергетски сектор, кој ќе биде основен двигател и поттик за севкупниот економски просперитет и заживување на сите видови на економски активности.

СИЛНИ ИНВЕСТИЦИИ ВО КЛУЧНИТЕ ПАТНИ ПРАВЦИ

Анализите за последните 4 фискални години покажуваат дека иако буџетските расходи пораснале драстично - за близу 400 милиона евра на годишно ниво, инвестициите во патишта останале на истото скромно ниво од под 90 милиони евра на годишно ниво или само 3,4% од вкупните владини трошења.

ЛДП се залага за речиси двојно зголемување на инвестициите во патишта, односно нивно учество од 6% во вкупниот буџет, што значи дека во следните 6 фискални години треба да се инвестираат помеѓу 980 и 1.040 милиони евра. Со ваков инвестициски потенцијал ќе можат да се покријат сите приоритетни потреби во државата :

- довршување на патниот коридор 10 (преостанатите 38 км од автопатот Е-75), во вредност од 235 милиони евра
- автопатско поврзување со Косово (делницата Скопје - Блаце во должина од 13 км, во претпоставена вредност од 52 милиони евра)
- автопатско поврзување со Албанија (делницата Гостивар - Кафасан во должина од 128 км во претпоставена вредност од 424 милиони евра)
- автопатско поврзување со Бугарија (делницата Романовце - Деве баир, во должина од 72 км во претпоставена вредност од 268 милиони евра)
- автопатско поврзување Миладиновци - Штип, во должина од 49 км, во претпоставена вредност од 78 милиони евра

- модернизација на магистралниот пат М-6, Штип -Струмица, во должина од 58 км, во претпоставена вредност од 32 милиони евра
- модернизација на магистралниот пат Кочани -Штип, во должина од 28 км, во претпоставена вредност од 15 милиони евра
- модернизација на магистралниот пат Велес - Прилеп

ЛДП се залага за воведување на конкуренција во одржувањето на јавните патишта и воспоставување на ефикасен систем на наплата на патарините низ државата.

- ЛДП се залага за целосна промена на сегашниот модел на наплата на патарините на наплатни пунктови, кој се покажа како неефикасен и коруптивен, со систем на наплата преку т.н. виџети со што ќе се поедностави и зголеми наплатата на патарините
- Воведување на конкуренција во одржувањето на јавните патишта со отстапување на некои делници на приватни правни лица кои исполнуваат услови за таков вид на дејност, со контрола и мониторинг на квалитетот на одржување на патиштата

ИНВЕСТИЦИИ ВО ЖЕЛЕЗНИЧКАТА ИНФРАСТРУКТУРА

ЛДП се залага за интензивна трансформација на железничкиот систем заради подобрување на неговата конкурентност, со крајна цел значајно да се зголеми обемот на превезена стока и патници по пат на железница. Со тоа, ќе се намалат вкупните транспортни трошоци на економските субјекти, особено трошоците за енергија и ќе се подобри заштитата на животната средина.

Развојот на железничката инфраструктура треба да биде во функција на засилен и регионално урамнотежен развој на земјата и нејзината економија.

Во моментов, најголем број на делници на постојната железничка инфраструктура се со животен век на колосекот помеѓу 35 и 40 години. Од 699 км вкупна должина на пругите, единствено делниците од Коридор Х во должина од 235 км се електрифицирани, што изнесува само 33 % во однос на должината на отворена пруга.

ЛДП се залага за:

- итна модернизација на железничката инфраструктура по целата должина на Коридорот Х преку извршување ремонт и реконструкција на пругата за брзина до 120 км/час

- реконструкција и модернизација на железничката пруга Битола – Креница (граница со Република Грција), како крак од Коридорот Хd
- ургентно оформување на целата потребна техничка и инвестициска документација за Коридорот VIII
- реконструкција и модернизација на железничките станици
- подигање на безбедноста на пругите, особено во делот на намалување на сообраќајни несреќи кои се случуваат на патните премини, преку поставување на автоматски патни премини на 22 локации

ВОВЕДУВАЊЕ РЕД ВО ГРАДЕЖНИШТВОТО

Актуелната влада со честите и бесмислени промени на законите во доменот на планирањето и градежништвото, без соодветна анализа за оправданоста и ефектите од промените, наместо ред, направи хаос со долгорочни последици по просторот. Резултатите од таквиот однос кон овој ресурс, ЛДП ги дефинира како **злосторство во просторот**.

Поагајќи од основните определби на ЛДП - конкурентност и владеење на правото, главните политики на ЛДП ќе бидат концентрирани на:

Воведување на ред при изградба на објекти

- Остварување на просторниот развој на државата преку просторно, регионално и локално планирање, со посебен третман на регионот како економска, функционална и просторна целина, а не административно- политичка и дезинтегрирана
- Доследно спроведување на Просторниот План на Република Македонија од институциите и органите на државата со цел остварување на рамномерен и забрзан економски развој на целата територија на државата
- Зголемено инвестирање во изработка на урбанистички планови како најефикасна превенција од нелегално градење на објекти и поттик за локалниот економски развој
- Суштинско преиспитување на законската регулатива: Закон за просторно и урбанистичко планирање, Закон за градежно земјиште и Закон за градење, со цел приближување кон европското законодавство, а не менување во функција на дневно политички цели за потреба на поединци

- Преиспитување на стандардите и нормативите за урбанистичко планирање и стандардите и нормативите за градење, со цел обезбедување на основните архитектонско урбанистички услови за хуманизација на просторот: осончување, осветлување, проветрување, визури...
- Јакнење на улогата и надлежностите на Комората на овластени архитекти и инжењери
- Донесување на спроведлив и правичен Закон за легализација на неправните градби
- Донесување на Закон за Архитектура заради афирмирање на вредностите на македонската архитектура и дефинирање на стандардите и односите во градителството

Укинување на дискрециони права при доделување на градежно земјиште освен за јавен и државен интерес утврден со закон

- Измени на законот за градежно земјиште со цел укинување на дискреционите права при доделувањето на градежното земјиште со што ќе се отстрани главниот извор на корупција
- Јасно и недвосмислено дефинирање со закон на државниот и јавен интерес при директно доделување на градежното земјиште

БРЗ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ПРЕКУ НАМАЛУВАЊЕ НА ОДАНОЧУВАЊЕТО

Во Република Македонија, во туристичката дејност се создава приближно 3% од официјално регистрираната новосоздадена вредност во економијата. Дејноста апсорбира 5-6 % од вкупниот број вработени во земјата (5 % во ниска и 6 % во висока сезона), т.е. над 34.000 вработени. Македонија не е типична туристички ориентирана економија. Меѓутоа, туризмот може да биде една од движечките сили за идна експанзија на капиталот и развој на македонската економија. За таа цел, треба да се пристапи кон прецизно насочување на фискалната политика.

Либерално демократската партија се залага за намалување на стапката на ДДВ од сегашните 18 % на повластената стапка од 5 %. Притоа, таа да важи за целата тејност т.е. за сите туристички и транспортни услуги (хотели и сместување, ресторани и барови, патнички агенции и тур оператори, придружни транспортни услуги, рекреативни, културни и спортски услуги).

Очекуваните ефекти од вака таргетираната фискална политика би биле повеќекратно позитивни:

- Зголемување на инвестициите и ширење на деловните активности во овој растечки, перспективен сектор
- Отварање на нови работни места
- Зголемено пријавување на веќе вработените во овој сектор - познато е дека овој сектор апсорбира значаен дел од работната сила во сивата економија
- Создавање на поширока основа за прибирање на ДДВ како резултат на зголемените деловни активности и зголемено прибирање на придонеси и персонален данок на доход како резултат на зголемената вработеност во дејноста

Со оглед на фактот дека туристичката дејност е главен потрошувач на производите и услугите од други индустриски сектори, како градежништвото, производството на храна и пијалоци, производството на мебел и друго, и во овие поврзани сектори ќе се прелеат позитивните ефекти од забрзаниот развој на туристичката дејност.

Дополнителен аргумент за намалување на стапката на оданочување се и компаративните податоци за регионот, како и за ЕУ. На пример, стапките на ДДВ за ресторани се најниски во најатрактивните дестинации - Шпанија 7 %, Холандија 6 %. Просечната ДДВ стапка за хотели во ЕУ-27 е 9.7 %, речиси двојно пониска од македонската.

АКЦИИ ЗА СЕКОЈ ПОЛНОЛЕТЕН ГРАЃАНИН ПРЕКУ РАСПРЕДЕЛБА НА ПРЕОСТАНАТИОТ ДРЖАВЕН КАПИТАЛ

Приватизацијата на општествениот капитал во Македонија беше крајно неправедна. Со закон најголемиот дел од граѓаните беа целосно исклучени од процесот на приватизација. Во изминативе 15-тина години најголемите владеачки партии не направија никаков, макар и најмал симболички напор да корегираат дел од овој неправеден и неефикасен трансформациски процес. Напротив, кој како доаѓаше на власт гледаше само како докрај да ги искористи токму најлошите и најкоруптивни, законски дозволени инструменти, одејќи дури дотаму да овозможи и 99% дисконти на и така нереално утврдените цени за приватизацијата на претпријатијата. Дополнително, додека за дебели провизии го крчмеа државниот имот, клучните функционери на СДСМ и на ВМРО-ДПМНЕ не убедуваа дека така морало да биде - дека приватизацијата во својата суштина е неправедна и дека граѓаните мора да се помират со тој факт.

Либерално демократската партија е единствена партија која има кредибилитет да говори за ова прашање. **ЛДП единствена, навремено, во 1993 година, понуди алтернативен модел - преку т.н. ваучерска приватизација.**

ЛДП и денес, како и пред 18 години, има решение. Со цел да се исправи барем дел од нанесената неправда, **Либерално демократската партија се залага преостанатиот дел од државниот капитал како акции да се подели на сите граѓани на РМ со навршени 18 години старост.**

ЛДП е подготвена процесот да го започне веднаш, преку распределба на целиот државен капитал во Македонскиот телеком. Според пресметките на ЛДП, врз основа на просечно остварената дивиденда во последните три години која ја прибира владиниот буџет, секој полнолетен граѓанин на РМ на име на дивиденда од акциите кои што ќе ги добие, ќе остварува просечно над 30 евра приход секоја година.

По распределбата на државниот капитал во телекомот, ЛДП е подготвена тој процес да го продолжи и со преостанатиот државен капитал во процесот на трансформација на гломазниот и неефикасен систем на јавни претпријатија и акционерски друштва во државна сопственост.

Очекуваме позитивните ефекти од овој процес да бидат повеќекратни:

- да овозможат реална финансиска придобивка за секој граѓанин на РМ
- да го поттикнат интересот за акционерството
- да предизвикаат берзанско раздвижување
- да ја елиминираат можноста владата преку управувањето со државниот капитал да го дисторзира пазарното работење, директно штитејќи ја монополската позиција на овие компании заради свои интереси, како што јасно се гледа низ примерот со телекомот

ЗЕМЈОДЕЛСТВО - ОРИЕНТИРАНО КОН РЕЗУЛТАТИ НАМЕСТО ПОПУЛИСТИЧКО

Македонија претежно е ориентирана кон следењето на заедничката земјоделска политика на ЕУ. Согласно потребите на таа политика беше изготвена и стратегијата за развој на земјоделството, акциониот план за спроведување на стратегијата и програмата за развој на руралните подрачја.

Земјоделството во ЕУ не се третира исклучително како стопанска дејност. Пред се, земјоделството има третман на општествено-корисна дејност од пошироко општествено значење. Согласно овој пристап, земјоделството и земјоделците имаат посебен, привилегиран статус во земјите членки на ЕУ. Имено, земјоделците се дефинирани како луѓе кои се занимаваат со производство на храна и чија примарна мисија е заштита на природата и обновливите ресурси и токму поради овој пристап, земјоделците како група, имаат привилегиран општествен статус, бидејќи имаат улога во општеството која е поодговорна отколку улогата што би ја имале доколку врз нив се гледа само како на производители на храна. Овој филозофски пристап е надограден со една сеопфатна политика на економски (субвенции), социјални и здравствени бенефиции. Меѓутоа, земјоделците имаат и одговорност. Имено, земјоделците во ЕУ се обврзани да ги следат сите техничко-административни препораки при производството и дистрибуцијата на храна - најдобро прикажани преку политиката на Добри Земјоделски Практики (GAP) и друга група регулативи што ја дефинираат безбедноста и квалитетот на храната.

Владата секоја година носи неколку програми за стимулација и развој на земјоделството како и програми кои ја подобруваат безбедноста на храната. Во последниве неколку години, најзначајна мерка (ценето по количеството на пари одвоени од буџетот) беа мерките за директна поддршка на земјоделското - субвенциите. За спроведување на овие мерки беше потребно да се направи целокупна реорганизација на административно-државните институции кои се задолжени за спроведување на политиките во земјоделството. Најголемата промена се состоеше во одвојувањето на местото каде се креира земјоделската политика од местото што е одговорно за спроведување на истата. Оваа промена беше неопходна заради поголема контрола, ефикасност и непарцијалност во спроведувањето на мерките на земјоделската политика. Овде потребно е да се напомене дека субвенциите во земјоделството не се условени од следењето на заедничката земјоделска политика туку за нив Владата одлучува согласно сопствените национални потреби. Меѓутоа, доколку директните плаќања не се добро осмислени и не се, пред се, економски образложени, тие можеби нема да бидат прифатени од Брисел во процесот на претпристапните преговори и ќе биде потребно да се менуваат или напуштаат, што може да биде многу болно.

Во Македонија, со оглед дека мерките на директна подршка не се врзани со минимум капацитети за земјоделско производство (минимум обработлива површина или минимум грла добиток потребни за квалификација за субвенции) и поради расцепканоста на земјоделските површини, нивната импементација не резултираше во значајно зголемување на земјоделското производство. Така, на пример, и покрај огромните средства што се одвојуваат за мерките на директна подршка на земјоделството, сепак, Македонија и понатаму е голем нето увозник на храна. Така, Македонија денес сеуште увезува 30-50% од пченицата, преку 50% од млекото, додека пак сточната храна, говедското и пилешко месо се скоро 100% од увоз, а, пак, целокупната преработувачка месна индустрија работи со увозно месо. Исто така, голем дел од потребите на конзервната индустрија за овошје и зеленчук се задоволуваат со увозот на овие артикли.

Каде е проблемот? Како прво, во неинформираноста и неискреноста на политиката и политичките лидери. Премногу е политички примамливо за било која власт во Македонија да врши редистрибуција на буџетот а особено кога парите се делат на широки слоеви кои живеат во рурални и пасивни подрачја. Но, иако местото на живеење не ги прави по автоматизам земјоделски производители, тие, сепак, поради недостаток на минимума во мерките за директна подршка, законски добиваат субвенции. Тоа се прави така бидејќи овие фантомски земјоделци секогаш се потенцијални и реални гласачи. Значи, потрошените средства не секогаш одат во зголемување на производството. Вториот проблем е исто поттикнат од политиката и е во митовите за земјоделството од кои е задоена и пошироката јавност и кои оневозможуваат имплементација на земјоделски политики кои би го зголемиле производството. Имено, граѓаните ја гледаат Македонија како земјоделска земја, т.е. земја која произведува или пак произведувала огромни количества на храна. Вистината искажана со бројки е спротивна на овој мит. Македонија од повоениот период 1945/46, па до ден денешен секоја година била нето увозник на земјоделски производи и храна! Овие факти говорат дека Македонија не е земјоделска земја, што не значи дека не може да биде еден ден.

Наша долгорочна цел - Македонија да стане нето извозник на земјоделски производи.

Оттаму, Либерално демократската партија се залага за:

- Допрецизирање на мерките за **директна подршка со воведување на минимум капацитети за производство.**

- **Овозможување на пристап кон поволни кредитни средства.** Поволните кредит е еден од столбовите на развој на земјоделското производство. Тие се исклучително значајни за сите потенцијални инвеститори во земјоделството и апликантите за европските земјоделски грантови.
- **Отпочнување и спроведување на процесот на консолидација на земјоделското земјиште.** Во Македонија денес постојат законски прописи кои овозможуваат консолидација на земјоделското земјиште. Процесот се состои во размена на земјоделските парцели помеѓу приватните сопственици и Владата. Овој процес, иако за тоа има законска обврска, Владата не го отпочнала. Имено, со денационализацијата беа вратени (процес кој сеуште не е завршен) огромен број на парцели кои се лоцирани во парцели кои биле во сопственост на РМ со што е дојдено до цепање на земјоделските парцели. Сега, на пример, имаме сопственици кои поседуваат неколку дури и десетици парцели од по еден или неколку хектари чиј сосед е државата со сопствени парцели кои исто така се расцепкани. Консолидацијата предвидува размена на парцелите со цел оформување на поголеми парцелни површини кои би останале како во приватна така и во државна сопственост. Овој процес мора да се спроведе бидејќи зголемувањето на парцелите е основен предуслов за зголемување на инвестициите во земјоделското производство. Неспроведувањето на земјишната консолидација доведе и до стопирање на инвестициите во водостопанството и иригацијата. Имено, според извештајот на експерти на Светска Банка од 2005 година, понатамошното финансирање на иригациони проекти во Македонија беше условено од расчистување на сопственичката структура над земјоделското земјиште и окрупнување на парцелите. Имено, логиката на извештајот се состоеше во тоа што доколку не постојат економски моќни земјоделски производители кои би биле во состојба да ја плаќаат водата од веќе реформираните водостопански заедници, што би и дала економска смисла на целата реформа, нема потреба од понатамошно инвестирање во иригациони системи. Така, на пример, најголемиот дел од најголемата македонски житница Пелагонија, не е под систем за иригација бидејќи процесот на земјишна консолидација не е започнат.
- **Воведување на систем за мониторинг на употреба на земјиштето.** Во европските земји со помош на сателитски снимки (со голема точност и висока резолуција) се следи употребата на земјиштето, штети од пожари, поплави, ерозии и сл. со цел државата успешно да ја развива и менаџира земјишната политика. Стратегијата на следење на употребата на земјиште е од витална важност за развој на земјоделството во нашата држава, со оглед на фактот дека податоците во катастарот се застарени и нема систем истите да се обновуваат.

- **Понатамошна приватизација на државното земјоделско земјиште и шумите со цел на формирање на пазар на земјоделско земјиште** при што би се овозможил пристап до земјоделско земјиште на поголемите производители кои имаат потреба од тоа.
- Воведување на систем на **ценовна заштита за основните земјоделски производи**. Вакви системи постојат во повеќе земји во ЕУ.
- **Зголемување на средствата на мерките за рурален развој наспроти средствата за директна финансиска поддршка.**
- **Значително намалување на површините на необработено-обработливо земјоделско земјиште**, преку оданочување на необработеното-обработливо земјоделско земјиште со цел со економски мерки да се принудат сопствениците да ја обработуваат земјата или да ја издаваат под закуп на земјоделци заинтересирани за земјоделско производство.

Најважно од се е да се разбере дека економскиот напредок на руралните краишта во Македонија не може исклучително да се базира врз развој на земјоделството туку е потребно сеопфатните мерки на целокупната развојна политика да бидат насочени кон развој на овие подрачја при што главен индикатор за постигнат успех на политиката би бил зголемениот просечен приход на населението во овие подрачја.

ЖИВОТНА СРЕДИНА И ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ

Квалитетот на животната средина е еден од најважните елементи што влијаат на квалитетот на здравјето на луѓето и севкупниот квалитет на нивниот живот.

Целосна примена на европските стандарди во унапредувањето и заштитата на животна средина ќе се постигне преку поголемо инвестирање. Инвестициите во животната средина не значат само трошок – тие носат и низа економски, социјални, здравствени, рекреативни, културни и други придобивки. Овие финансиски средства ќе бидат обезбедени преку т.н. еколошки давачки, преку инвестирање на стопанските субјекти и преку странските наменски кредитни линии.

Поради тоа, Либерално демократска партија се залага:

- **Висината на инвестиции во екологијата и одржливиот развој да биде во износ од 1% од бруто** домашниот производ на годишно ниво
- **Поттикнување на производство на енергија од обновливи извори** преку финансиски субвенции и преку даночни олеснувања во производство и потрошувачка на енергија од обновливи извори; преку поттикнување на инвестиции со повластени кредитни линии и воспоставување на јавно приватни партнерства во областа на искористување на енергија од водата, ветровата, сончевата и енергијата од биомасите
- **Зголемување на енергетската ефикасност преку воведување на конкретни стимулации.** Енергетска ефикасност на постојните станбени и деловни објекти и издавање на градежни дозволи за новogradбите од ист тип само во случаи на исполнување на прецизно утврдени услови на енергетска ефикасност, односно само доколку истите ги исполнуваат стандардите за заштеда и ефикасно користење на енергија. Енергетска ефикасност во индустријата преку повластени кредитни линии и даночни олеснувања за инвестирање во проекти за зголемена енергетска ефикасност (поефикасно користење на енергија мерено преку заштеда на Kwh на годишно ниво)
- **Рационално користење на сите природни ресурси и урамнотежено и строго регулирано искористување** на минералните сировини и шумските ресурси, за да се спречи ерозија и осиромашување на природните потенцијали на земјата;
- **Интезивен развој и силно стимулирање на еколошкиот туризам** за што ќе се издвојува 120 милиони денари годишно (од буџетот, претпристапни фондови, странски инвестиции, наменски поволни кредитни линии);
- **Грижа за природното наследство на Република Македонија**, со посебен приоритет на заштитените подрачја - националните паркови Маврово, Гали-

чица и Пелистер, како и зголемување на површините во сите видови на заштитени подрачја. Итно спречување на деградации во овие паркови кои во иминативе четири години попримија драматични размери, особено во националниот парк Пелистер, и обезбедување на годишни инвестиции за националните паркови во висина од 1 милион евра (буџетски средства, средства од претпристапните фондови, наменски поволни кредитни линии);

- Решавање на проблемот со **управување со отпад** : депонирање, третирање, собирање, со зголемено инвестирање во инфраструктура по пат на јавно приватни партнерства преку инвестиции во изградба на санитарни регионални депонии, третман и собирање на отпад, со цел воспоставување на нови модерни технологии и практики во управувањето на отпадот и обезбедување на потполна модернизација на секторот управување со отпад (вклучително и третман на отпадни води) и усогласување со европските стандарди во оваа област
- **Просторно и урбанистичко планирање** што ќе биде целосно усогласено со потребите на заштита и унапредување на животната средина и потребите на хумано живеење,
- **Рационално користење и управување со водните ресурси** и обезбедување на квалитетна вода за пиење за секое семејство во државата,
- **Решавање на проблемот со отпадните води и изградба на канализациона мрежа** во секое населено место,
- **Поефикасни мерки за заштита на Охридското, Преспанското и Дојранското езеро** и нивно целосно покривање со колекторски системи, за што во период од четири години ќе се обезбедат 900 милиони денари, при што 400 милиони денари ќе се обезбедат од буџетот, а 500 милиони денари ќе се обезбедат од странски донации,
- **Намалување на загадувањето на воздухот, водата и почвата од сите големи загадувачи**, а особено од Окта, Цементарница Усје, Железарница, Фени, Бучим, РЕК Битола, Силмак и други загадувачи,
- Доследна примена на принципот **загадувачот плаќа** и наменско вонбуџетско собирање и трошење на средствата во проекти за заштита и унапредување на животната средина, **преку востанување на независен Фонд за животна средина**. За разлика од сите други политички партии кои веќе пет години ветуваат, Либерално демократската партија ќе го реализира повторното воведување на независен Фонд за животна средина, во кој ќе се собираат средствата од еколошките давачки и кој ќе финансира значајни проекти во правец на подобрување на квалитетот и заштита на животната средина. Распределбата на средствата од Фондот ќе се врши на објективен и транспарентен начин.
- **Воведување на еколошка едукација** во основните и средните училишта

ЛИБЕРАЛНА СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

Социјалната политика е одговорност, а не милосрдие од државата кон своите граѓани. Таа не смее да зависи од добрата волја на државата и треба да претставува инструмент со чија помош државата создава услови за развој на едно праведно општество, општество на социјална правда и солидарност.

ЛДП се залага за одговорна социјална политика во која средствата на граѓаните домаќински и наменски ќе се трошат.

ЛДП се залага за социјална политика во која државата ќе гарантира праведност и квалитет на системот.

ЛДП се залага за демонополизирана социјална политика и партнерски односи со локалната самоуправа, социјалните и останатите општествени партнери.

Конзистентна социјална политика

Социјалната политика сеуште не е соодветно разбрана и прифатена како од страна на левицата така и од страна на десницата во РМ. Често таа се сфаќа еднострано и еднодимензионално. Од една страна, таа се сведува на економска политика, во стилот економската политика е најдобрата социјална политика, па, според тоа, РМ нема потреба од конзистентна социјална политика, што најчесто се манифестира меѓу идеолозите на СДСМ. Од друга страна, од идентични еднодимензионални позиции настапува и ВМРО-ДПМНЕ, но, сега, погрешно сведувајќи ја социјалната политика само на социјална заштита и социјална помош или милосрдие.

Со ефикасна и конзистентна социјална политика и преку **афирмацијата на либералниот модел на еднакви можности** се гради општество на еднакви можности за сите оние индивидуи или заедници кои по разни основи не се во состојба рамноправно да се вклучат во општествените токови.

Либералниот модел на еднакви можности кој претставува своевиден модел на либерална социјална држава не се меша и не ги пореметува законите на понудата и побарувачката, туку, влијае врз оспособувањето на граѓаните поуспешно да се соочат со предизвиците на пазарното стопанство. Либералниот модел на еднакви шанси, слично на старата кинеска мудрост, настојува “наместо да им подари риба на гладните, да ги научи да ја уловат”.

Моделот на конзистентна социјална политика на ЛДП се потпира на следниве основни принципи:

- **Принцип на помош за самопомош**, што значи да им се помогне на

социјално загрозените да се здобијат со можности да си помогнат самите себе си. Долгорочна цел на овој принцип е да се ослободат луѓето од надворешна поддршка и зависност.

- **Принцип на партиципација**, што значи на сиромашните и социјално загрозените да им се дадат реални можности за активно учество во политичкиот, економскиот и вкупниот општествен живот. Тоа, пак, подразбира континуирана, катадневна суштинска соработка со бројните здруженија и организации кои ги артикулираат маките и интересите на социјално загрозените групи и заедничко доаѓање до излезни решенија за нивните проблеми.
- **Принцип на одржлив доход**, што значи висина на доход што обезбедува минимална социјална сигурност

Социјална заштита

Современата концепција за социјалната заштита претставува комплексен пристап на државата која со помош на своето социјално законодавство и преку механизмот на социјалното осигурување ги намалува и ублажува ризиците со кои се соочува секоја индивидуа во текот на животот. Овие ризици можат да бидат од разновидна природа: стареење, болест, времен хендикеп, трајна инвалидност, невработеност. Затоа социјалната заштита се манифестира во најмалку четири домени: заштита на семејството, заштита на старите, здравствена заштита и заштита на невработените.

За жал, во нашата држава заради нејзината неразвиеност и економски заостаток, како и заради неразвиената концепциска осознаеност, социјалната заштита се сведува на социјална помош.

ЛДП настојува да дејствува на најмалку два нивоа:

- да влијае социјалната заштита да ја добие вистинската улога која и припаѓа во еден развиена либерална демократија
- да се залага за праведна и социјално оправдана социјална помош на најзагрозените слоеви.

ЛДП се залага за поголем опфат и подобар квалитет на услугите во социјалниот сектор за оние граѓани на кои тоа им е неопходно. Денес, најголеми средства се издвојуваат за оние категории на граѓани на кои таа им служи за дополнување на буџетот.

- Мерките од социјална заштита за лицата кои се материјално необезбедени, а работоспособни да бидат во добар дел условени и флексибилни. Тие да бидат поврзани со одредени обврски кои кој лицата и членовите на семејствата треба да ги исполнуваат, односно да бараат активно работа, да посетуваат програми за обука, редово да посетуваат училиште и др.

- На лицата и семејствата кои во семејството имаат членови со тешка попреченост, помошта треба да е во висина на просечната плата. Ова, со обезбедување на дневно сместување на ваквите лица ќе овозможи нормално функционирање на семејствата. Ќе се спречи сместувањето на вакви лица во институции, кои се синоним за недостоинствен третман и кршење на човековите права. Ваква поддршка ќе им се даде и на семејствата кои згрижуваат вакви лица.
- Со воведување на сервисните услуги, на старите и неподвижните лица ќе им обезбедиме помош во нивните домови и со тоа ќе го подобриме квалитетот на нивното живеење. Истовремено, на овој начин како социјални асистенти и геронтодомаќинки ќе се обезбеди вработување на неколку илјади лица.
- Ќе превземеме мерки за подигање на стандардите за заштита на децата, како би ги заштитиле од најразлични злоупотреби, во и надвор од семејството. Ќе ја зајакнеме улогата на судовите и ќе инсистираме на формирање на специјални одделенија кои би работеле во областа на старателство, заштита на децата и др. како што е во повеќето развиени земји. На тој начин ќе се подобри семејно правната заштита.
- Помош на другите ранливи категории на граѓани за вклучување во општеството преку најразлични форми на поддршка, социјално домување, дневно згрижување, советување итн.

Значаен предуслов за развој на социјалната грижа е децентрализацијата. Квалитетна заштита е невозможна без децентрализација, односно без приближување до корисниците. Локалната заедница подобро ги детектира ранливите поединци и потребите од поддршка, а обезбедување на изворни приходи на општините за ова намена е нужно. Во тој случај, владините институции би ги пропишувале условите, стандардите и би го контролрале законското работење и квалитетот на услугите.

СТАБИЛЕН ПЕНЗИСКИ СИСТЕМ

Начинот на кој се третираат возрасните лица е силен показател за солидарноста во општеството. Лицата кои работеле и придонеле за општеството со децении, заслужуваат достоинствен третман. Пензионерите заслужуваат мирни и сигурни пензионерски години.

Клучен приоритет на ЛДП е да обезбеди стабилност и одржливост на пензискиот систем. Пензискиот систем како дел од системот на социјално осигурување треба да има функционални инструменти кои ќе гарантираат: одржливост на системот на долг рок, финансиска стабилност и сигурност кај пензионерите.

Во Република Македонија постојат и категории на граѓани кои не успеале во текот на својот работен век да го исполнат основниот услов за стекнување на право на пензија со наполнување на 15 години на работен стаж. За да се надминат објективните тешкотии на оваа категорија граѓани, ЛДП се залага за **воведување на категоријата докуп на стаж, најмногу до 3 години, за лицата кои не го исполнуваат неопходниот услов од 15 години работен стаж за остварување на право на пензија.**

ЗАПИРАЊЕ НА ТРЕНДОВИТЕ НА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА И НЕЕДНАКВОСТА

- Анализата на расположливиот доход по години, по квинтили, покажува дека нееднаквоста на приходот е доста голема. Во 2008 година 20% од најбогатата популација заработува 44%, додека 20% од најсиромашните заработуваат 6% од расположливите средства во земјата. Таквиот тренд создал мошне загрижувачки социјални разлики меѓу популацијата, зголемување на социјално загрозената маса и притисок врз социјалните фондови.
- Потрошувачката на средната класа опаднала од 20% во 2003 година на 14% во 2008 година, што е еден крајно загрижувачки тренд и е недоволно за нејзиното наметнување како моторна сила на општеството.
- Во поглед на употребените средства односот C80/C20, покажува дека со текот на годините се зголемува јазот помеѓу најбогатите 20% и најсиромашните 20%.
- Се забележува дека 20% од најсиромашното население во 2008 година своите најголеми приходи во категоријата парични средства ги остварува по основ на примања од социјалната помош, пензиско осигурување и приходи вон редовен работен однос, што значи дека оваа категорија на луѓе има ниски и непостојани приходи и со тоа влегува во групата на ранливи лица чија што егзистенција е секогаш на работ на опстанокот.
- Кај најсиромашниот социјален слој значаен дел од потрошувачката зафаќа оној наменет за нивното здравје.

Ефектот на здравството и образованието на сиромаштијата

Клучен елемент во намалувањето на сиромаштијата е отварањето на нови работни места. Сепак, кај одредени групи население, значајни резултати може да се постигнат и преку добро осмислени политики во здравството и образованието. Направените анализи се недвосмислени. Доколку од структурата на расходите се исклучат трошоците за здравство и образование, линијата на сиромаштија би се намалила за 4% во просек анализирајќи го периодот од 2003-2008 година. Ова значи дека доколку овие услуги не постојат во структурата на расходите за 4% би се намалил бројот на сиромашни во земјата.

Ефектот на здравството во голема мера има влијае на намалување на процентот на сиромаштија, дури за 2,6 процентни поени, или пак доколку таа бројка ја изразиме во број на лица, резултатите би покажале дека во нашата земја над 51.000 лица би се нашле над линијата на сиромаштија. Ова е од особена важност при дефинирање на целите на јавното здравство.

Ефектот на образование, т.е. исклучувањето на расходите за образование од вкупните употребени средства ќе значи намалување на сиромаштијата за 0,8%, односно намалување на бројот на сиромашни во земјата регистриран во 2008 година за над 14.000 лица.

Зошто е ова битно? Ова укажува на политиките кои би можеле да се искористат во насока на намалување на сиромаштијата во нашата земја, т.е. доколку со фискалната политика на владата се обезбеди поефикасен систем на здравство и образование, во насока на намалување на трошоците кои домаќинствата треба да ги реализираат при користење на овие јавни добра. Владата постојано го промовира образованието како можност за здобивање со знаење, кое претставува моќ и сила, меѓутоа, од друга страна, со политиките кои ги води во делот на здравството гледаме како постојано сè повеќе и повеќе товарот се зголемува и се насочува кон крајните корисници на здравствени услуги. Анализите покажуваат дека со квалитетни политики во делот на здравството би можело да се намали сиромашното население. Развиените земји го имаат сфатено фактот дека квалитетното здравство и образование на долг рок обезбедуваат позитивни ефекти за социо-економијата на една земја.

Квалитетни политики во делот на образованието треба да произлезат од анализа на потребите на пазарот на трудот и насочување на младите во насока на избор на потребните струки. Не е битно колкав број на лица ќе го завршат образованието, битно е да постојат одредени стандарди кои ќе се почитуваат во процесот на образование со што секое ниво на образование би ја добило својата вредност на пазарот на трудот. Битен е квалитетот на кадрите, а не квантитетот.

Анализите покажуваат дека со текот на времето значаен дел од луѓето во посиромашните слоеви од општеството се откажуваат од процесот на образование. Загрижувачки е фактот дека посиромашните слоеви значаен дел од својот доход го одвојуваат за здравство, иако дел од нив имаат доста ниски приходи.

Јасно може да се види дека се повеќе сиромашното население ги зголемува употребените средства претежно за здравје како и за храна и пијалаци. Со нула употребени средства за образование тие дополнително ја зголемуваат својата социјална и економска исклученост.

За богатиот слој на население јасно се гледа дека инвестираат во својата иднина се повеќе и повеќе. Во таа насока е потребно да се оцени квалитетот на образованието бидејќи релативно високи средства се инвестираат во образовниот сектор од кој по теорија би се очекувале високи приноси на доход и додадена вредност, но, само од квалитетно образование.

Од големо значење за намалувањето на нееднаквоста во едно општество е распределувањето на трансферите. Неопходно е формулирање на осмислена и праведна политика која ќе биде прецизно насочена и која ќе се реализира врз база на претходно тестирани и анализирани програми кои ќе бидат долгорочни, а не да завршат по 1 или 2 години од почетокот на имплементација поради фискалната неодржливост и поразителните резултати од реализацијата.

Во нашата земја не постојат транспарентни и јавно достапни анализи во поглед на искористувањето на трансферите за постигнување на одредени цели. Овие анализи би требало на долг рок да ги прикажат придобивките и трошоците од примената на одредени програми во деловите каде се насочени трансферите. Податоците покажуваат дека од 2008 се намалуваат даночните приходи и придонеси, а се зголемуваат трансферите, со што разликата помеѓу нив се намалува и останува многу малку простор за да се покријат другите активности на владата без притоа да не се јави буџетски дефицит, кој товар, пак, ќе треба да го сносат наредните генерации.

**ЛИБЕРАЛНО
ДЕМОКРАТСКА**
ПАРТИЈА

СО ПРАВИЛНО ОБРАЗОВАНИЕ ДО КВАЛИТЕТНО ЗНАЕЊЕ

„ЗНАЕЊЕТО Е ЕДИНСТВЕНОТО ДОБРО, А НЕЗНАЕЊЕТО Е ЕДИНСТВЕНОТО ЗЛО“

Основен предуслов за градење на добар образовен систем, поставен на здрави темели е изработка на сериозна национална програма, која ќе се усвои со консензус од сите релевантни чинители, и ќе се базира на европски квалитет, а не на популизам.

ЛДП се залага за обмислена и функционална анализа на моментните состојби, за суштински нова и модерна програма во целокупниот образовен систем.

ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Преобемни наставни планови – демотивација наместо прогрес

- Недоволно обмислениот Закон за деветгодишно основно образование создава товар од непотребни содржини.
- Наставните програми се нефункционални
- Воведени се нови предмети за изучување на природата во основното образование без претходна сериозна анализа или подготовка.
- Не постои соодветно обучен наставнички кадар

„Квалитетното образование е креативно образование“

ЛДП се залага за:

- Преиспитување на наставните планови и програми, во интерес на постигнување на подобри резултати.
- Ефикасен воспитно-образовен процес во основното образование, преку суштинско поедноставување на програмската концепција.
- Соодветно обучен кадар во училиштата, што е во интерес на зголемување на квалитетот на наставата и интересот на учениците.

- Враќање на младите во природата преку концепт на полезна, проактивна и истражувачка настава во природа.

Државата издавач на учебници – задоволена форма за сметка на суштината

- Законот за учебници е донесен по кратка постапка, во нетранспарентна процедура и со атак врз дејноста на издавачките куќи.
- Се озакони идејата на владеачката партија, Министерството за образование, поточно педагошката служба, да се трансформира во издавачка куќа.

„Квантитетот самиот по себе ниту раѓа, ниту преминува во квалитет“

ЛДП се залага:

- Да се преиспита Законот за учебници во делот на издаваштвото и да се врати издавањето на учебниците кај издавачките куќи, со фер конкуренција без постоење на привилегирани издавачи.
- Да се поддржат сите законски одредби кои се во интерес на квалитетни изданија на учебници.

Бесплатни учебници – популистички проект или реална помош

- Законот за учебници претставува еуфорична и популистичка мерка. Згора на тоа, учебниците не се целосно бесплатни бидејќи се предвидува надомест на евентуално настаната штета со плаќање на 70 % од каталошката вредност на оштетениот учебник.

ЛДП се залага за одржливи решенија:

- Обезбедување средства во буџетот, за сите ученици на кои тоа им е неопходно, да ја добијат потребната опрема за непречено следење на наставата.
- Најголем дел од расположливите средства ќе бидат наменети за санација, уредување и опремување на училиштата.

Рецензирање на учебниците и недоволно компетентни автори – “транспарентна“ постапка на сметка на компетентноста

- Проблематичен е изборот на комисиите за рецензирање ракописи за учебниците за основно и средно образование, во надлежност на Националната комисија за учебници, чија компетентност е дискутабилна.
- Дестимулирачки и понижувачки е системот на наградување на компетентните/квалитетните автори на учебници.

ЛДП се залага за одржливи решенија:

- Итно да се преиспита Законот за учебници во основното и средното образование и да се изменат решенијата во врска со постапката за рецензирање на учебниците.
- Да се поведе стручна, а не политичка дебата во процесот на издавање квалитетни учебници.
- Да се преиспитаат и изменат сите законски одредби кои претставуваат кочница во квалитетот, како и да се донесат соодветни решенија за обезбедување на услови за враќање на квалитетот во продукцијата на учебниците, со почит кон авторите.
- Да се иницира преразгледување и дополнување на општиот закон за авторски права.

Закон за задолжително средно образование – право на избор или задолжителна обврска

- Веќе три години имаме Закон за задолжително средно образование, наспроти фактот што опфатот на учениците во основното образование **не е целосен**, па така, без задолжително основно образование de facto не може да постои ни задолжително средно образование.
- Не постои можност ученикот слободно да избере помеѓу гимназиско и друг вид средно-насочено образование (медицинско, економско, електро, машинско, хемиско, текстилно...).

ЛДП се залага за одржливи решенија:

- За проверка на квалитетот и, доколку резултатите се лоши, за ставање во мирување на Законот за задолжително средно образование, со заложби за поголем опфат на ученици во средното образование.
- За поддршка на отворањето вечерни училишта за дооформување на образованието.

Државна матура – дали е постигната целта за која е воведена

- Видовме лоши резултати по предметите што беа вклучени во задолжителниот и изборниот дел од државната матура.
- Се изготвија испитни програми на две нивоа и на факултетите им се препушти изборот со кое ниво на испитна програма ќе ги запишуваат идните студенти, дозволувајќи влез на студенти без каква било селекција и без валидна информација за нивниот квалитет.

ЛДП се залага:

- Да се коригираат недостатоците во Концепцијата за државната матура забележени во текот на двегодишната имплементација во практиката.
- Доследно да се примени Концепцијата за државната матура. Да нема влез во високото образование за кандидати без положени соодветни матурски испити.

Оценката – одлучувачки фактор при упис од еден на друг степен образование

- Сведоци сме на перманентна ерозија на квалитетот на образованието во Република Македонија, во сите негови степени, со долгорочни негативни ефекти.
- Нашите ученици сè помалку учат за да научат, важна е единствено оценката која ќе им обезбеди свидетелство/диплома потребни за упис во повисок степен на образование или вработување во државна институција.
- Гледаме масовни вработувања по партиска или национална припадност, а не ретко и по основ на блиски семејни врски со партиите на власт.

ЛДП се залага:

- Да се почитуваат критериумите и стандардите при оценувањето и стекнувањето дипломи. Силно да се поддржи добро организираното екстерно оценување на учениците и наставниците и доследно да се применуваат критериумите за упис на факултет.
- При вработувањата, особено во сферата на образованието, да се поддржува квалитетот, а не партиската припадност.
- Треба да се составуваат ранг-листи во средните и во основните училишта кои ќе им бидат дадени на увид на образовните институции од наредниот степен, за да извршат прелиминарна селекција.

ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ

Пораст на бројот на државни универзитети и диспергирани студии – локал-патриотизам наместо разумно високо образование

- Имаме 5 државни универзитети и диспергирани студии во повеќе градови и населени места, без да се води сметка за вистинските потреби на државата и за условите во кои треба да се одвиваат ваквите студии.
- Сериозна последица од недомаќинската образовна политика е немилосрдното и необмислено трошење пари на проекти што никогаш нема да заживеат, наместо многу поисплатливото одобрување на стипендии за идните студенти.

ЛДП се залага:

- Да се преиспитаат придобивките од постоењето како и потребите за постоење на толку голем број државни универзитети и диспергирани студии, во мала држава со 2 милиона жители.
- Онаму каде што не постои економска оправданост и логика за тоа, да се преиспита финансирањето од буџетот на диспергираните студии и на определени факултети, со можност тие самите да се испробаат како приватни факултети/универзитети; да се пренаменат финансиите за модернизација на наставата на постојните факултети и за стипендии (вклучително стипендии за врвни натпреварувачи и спортисти); да се ослободат студентите што се наоѓаат во тешка социјална положба (делумно или целосно) од плаќањето на задолжителната партиципација.
- Да стане обврска за сите државни универзитети изготвувањето ранг-листи на дипломираните студенти кои ќе се доставуваат до сите заинтересирани организации и фирми, за да можат тие самите да имаат увид во стварниот квалитет на кандидатите при вршењето селекција по распишаните конкурси/огласи за вработување.
- Изградба на нови студентските домови во универзитетските центри и реконструкција на постоечките

Одбрана на автономијата на универзитетите

- Власта се дрзна да посегне по некои темелни вредности во организацијата на работата на универзитетите, на начин кој се заканува да стави крај на целокупната автономија на универзитетите.
- Постојат тенденции за отворање нови факултети во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и нивно нелогично преклопување со веќе постоечки установи акредитирани за дадената високообразовна дејност.
- Постои желба на власта преку директен атак, од еден респектиран субјект да направи објект, којшто ќе служи како полигон за натамошни експерименти водени од непрофесионални, нестручни и неспособни поединци.

ЛДП се залага за:

- Целосна гаранција на автономијата на универзитетите во најширока можна смисла, со исклучок на финансирањето, кое ќе биде вршено по претходно усвоен клуч.
- За гарантирање на слободата универзитетите да ја организираат својата работа на начин за кој тие ќе сметаат дека обезбедува најдобри резултати.
- За постоењето на потреба од отворање нови или рационализација на постојните факултети, да се решава во договор и со согласност од универзитетите.

Финансирањето на државните универзитети – партиципацијата како решение на проблемот или колапс на системот

- Со дозвола за приватно студирање на државни универзитети, без постоење на рационално издржана квота на студенти, власта привидно го решава проблемот со невработеноста, но и со финансирањето на универзитетите.
- Од чисто популистички причини, власта се вмеша и во цената на студирањето за студентите, со определување на паушален износ, без да води сметка за реалните трошоци нужни за изведување на наставата.
- Доведено е во прашање одржувањето на практичната настава и потребното ниво на квалитет на целокупната настава.

ЛДП се залага за одржливи решенија:

- Да се проценат потребите на државата од кадри со високо образование и соодветно да се усогласи бројот на студентите во државна квота.
- Итно да се формира Советот за развој и финансирање на високото образование, со главен приоритет изготвување на клуч по кој ќе се врши финансирањето на универзитетите.
- Да се отвори сериозна универзитетска дебата за недостатоците на приватното студирање на државните универзитети.

Обезбедување континуиран прием на научен подмладок

- И натаму опстојува понижувачката процедура на измолување одобренија за распишување конкурси за прием на нов научен кадар, со обезбедување согласност од Министерството за образование и наука, како и од Министерството за финансии.
- Загубена е смислата на постоењето на институцијата конкурс преку различни манипулации, уцени и изнуда за примање партиски кадри онаму каде што нема место за партиска политика.

ЛДП се залага:

- Да се обезбедат нормални услови во кои изборите/реизборите на универзитетските наставници и соработници ќе се вршат автоматски, без никакви дополнителни услови и одобренија.
- Да се определи потребниот број наставници и асистенти за секој Факултет. Да се оневозможи Владата да се меша во високообразовната политика на универзитетите, освен во заложбата за почитување на законите.

Конкуренција при изборите/реизборите на наставно-научниот кадар

- Имаме нестимулативен Закон за високото образование, кој со последните промени сериозно ја нарушува автономијата на сите универзитети.

ЛДП се залага за одржливи решенија:

- За донесување достоинствен Закон за високото образование, кој ќе биде во согласност со Уставот.
- За јавна интеруниверзитетска дебата околу методологијата на собирање поени при секој избор/реизбор на наставно-научниот кадар, во зависност од различните наставно-научни и стручно-уметнички дисциплини.

Стимулации за врвни достигнувања во структурата

- Деградирачки и немотивирачки е пристапот според кој наставникот е платен само за својата наставна дејност, но не и за научно-истражувачката и уметничката дејност.

ЛДП се залага за:

- Операционализација на донесеното решение, за финансиски надомест при врвни научни и уметнички резултати на универзитетските наставници.
- Доделување почесни признанија и други титули на натпросечните наставници со кои ќе биде истакната нивната предност пред другите.
- Обезбедување законски механизми за секаков вид одговорност, при постоење на јасни докази дека имало неправилно работење.
- Платата на научните работници во високото образование и научните институции да биде биде вреднувана, како по основ на образовната, така и по основ научната дејност. На таков начин ќе се дојде до значајно подобрување во сите домени на резултатите во научноистражувачката дејност во државата.

Обезбедување континуитет на кадарот

- Неодржлива е состојбата на недостиг од млад научно-истражувачки кадар, преку заштеда од страна на Владата онаму каде што не смее да се штеди, со што е загрозена простата репродукција на високообразованите кадри на факултетите и универзитетите.

ЛДП се залага:

- Да се промени Законот за високо образование во делот со враќање на можноста помлади асистенти, помлади лектори и уметнички соработници да се избираат и без магистратура.
- Насловот демонстратор да биде инцидент, а не правило, бидејќи на одредени факултети сега има речиси онолку демонстратори колку што има наставници, а тоа секако не му оди во прилог на квалитетното и компетентно одржување настава.
- Да се создаде атмосфера за стимулирање на конкуренцијата меѓу младите.

НАУКА

„Со философија треба да се занимаваат и младиот и стариот; првиот за кога ќе остари да остане млад со помош на доблестите, кои му ги должи на минатото, а вториот за да не се плаши од иднината и да биде истовремено и млад и стар“

- Сведоци сме на потполно назадување во областа на научноистражувачката дејност во Република Македонија во последните 4 години, и тоа по сите параметри.
- Во периодот од 2006–2009 година не се реализира ниту еден конкурс за домашни научноистражувачки проекти, што досега не се случило во историјата на Република Македонија и не се запазуваат законските услови за билатералните проекти.
- За 50 % се помали средствата оваа година по Програмата за остварување и финансирање на научноистражувачката дејност, технолошкиот развој и техничката култура во споредба со 2006 година.
- Маргинализирана е улогата на Македонската академија на науките и уметностите и на јавните научни установи во научноистражувачката дејност, преку нивното скромно финансирање.

ЛДП се залага:

- Значително да се зголемат буџетските средства (најмалку 50 % во првата година), наменети за финансирање на вкупната научноистражувачка дејност во Република Македонија, со амбиција за неколку години тие да се доближат до 1 % од БДП.
- Да се воведат квантифицирани критериуми за распределба на овие средства, со цел максимално да се исклучат политичките и други влијанија при нивното доделување.
- Да се овозможи увид на јавноста – и научна и поширока - во доделените средства за : проекти, издавачка дејност, стипендии на студенти на постдипломски студии, организирање научни собири во Република Македонија, учество на научни работници на меѓународни собири, студиски престои во странство, преку објавување на интернет страницата на Министерството за образование и наука.
- Да им се овозможи на МАНУ и на јавните научни установи, да имаат поголема и активна улога во придонесот кон развојот на научноистражувачката дејност во Македонија, со што ќе зајакне и нивната улога.
- Да се активира и надополни веќе усвоената, а никогаш реализирана, Програма за развој на научноистражувачката дејност во Република Македонија.

ЗДРАВСТВО - ЛИБЕРАЛНО И ФУНКЦИОНАЛНО

Македонското здравство речиси целосно се распадна на патот кон реформите кои веќе требаше да бидат завршени, а осигурениците да ги уживаат нивните придобивки. Осигурениците, сосем оправдано, повеќе не веруваат во терминот “здравствени реформи“ затоа што чекајќи тие да се случат, во најголем дел, го загубија своето здравје.

ЛДП смета дека осигурениците мора да знаат за што сè се трошат нивните пари. За ЛДП осигурениците се и секогаш ќе бидат активни партнери и одговорни учесници во креирањето на здравствениот систем на земјата.

ЛДП знае како, и подготвена е на осигурениците да им обезбеди здравствена заштита која ќе им ја врати довербата во здравството.

ЛДП е целосно подготвена, во еден разумен рок, да ги сопре штетните трендови и да ги надмине најсериозните проблеми на македонското здравство.

Стоп за политиките на свесно уништување на јавното здравство

- неосмислени реформи без континуитет со здравствени објекти кои се распаѓаат
- здравствените установи со симболични буџети со кои не може да се обезбеди ни минимум од потребниот медицински материјал
- избор и распределба на медицинската опрема според желбите на владата, а не според потребите на лекарите и пациентите
- наметнување на систем на упатување на повисоко ниво на здравствена заштита на штета на здравствениот осигуреници и без претходна валидна акредитација на специјалистичките и болничките служби
- служби за брза помош и домашна посета кои не може да одговорат на потребите на граѓаните
- хаос во медицинската документација
- неакредитирани и нестандардизирани лаборатории што оневозможува споредување на резултатите
- инсуфициентна комуникација меѓу здравствените установи

ЛДП се залага за:

- ✓ зајакнување на јавно здравство кое ќе биде гордост на државата и во целост конкурентно на приватното здравство
- ✓ итно инвестирање во обновување и модернизација на здравствените објекти, со обезбедување на финансиски услови за функционирање и медицинска опрема согласно согледувањата на лекарите за потполна, навремена и квалитетна здравствена заштита на пациентите
- ✓ итно преиспитување на системот на упатување на повисоко ниво на здравствена заштита во правец на целосно респектирање на правата на пациентите за избор и квалитет.
- ✓ проширување и модернизирање на службите за брза помош и домашна посета на национално ниво во однос на превозни средства, апаратура и кадар со цел за пружање на благовремени услуги на граѓаните .
- ✓ стандардизирање и акредитација на сите лабораториите
- ✓ стандардизирање на медицинската документација и воведување на единствен протокол за нејзино водење на ниво на целата држава
- ✓ интегриран информативен систем во здравството кој опфаќа поврзување на здравствените установи од примарната, секундарната и терциерната здравствена заштита како и на аптеките, ФЗОМ и ПИОМ.

Итно запирање на девалвирањето на лекарската фела

- здравствен персонал без услови за професионално работење и под постојан мобинг
- намалување на платите на лекарите преку наметнување на парадоксален модел за плаќање по учинок
- контрола на лекарите преку нивно вклучување во законот за јавни службеници
- носење на значајни одлуки во здравството без консултирање на Македонското лекарско друштво и Лекарската комора на Македонија

ЛДП се залага за:

- ✓ преземање на итни мерки за спречување на сите видови на мобинг врз здравствениот персонал и обезбедување на максимални услови за професионално работење и напредок
- ✓ финансиско стимулирање а не финансиско казнување на лекарите поради што итно ќе биде преиспитан моделот за плаќање по учинок
- ✓ исклучување на лекарите од законот за јавни службеници
- ✓ континуирана соработка и целосно респектирање на ставовите на Македонското лекарско друштво и Лекарската комора на Македонија

Изработка на медицинска мапа на земјата

- отсуство на медицинска мапа и одбегнување на тешкиот процес на изработка на медицинска мапа од популистички побуди го загрозува градењето и одржувањето на еден солиден здравствен систем

- иницијативи во здравството со моментален ефект и со висок ризик за секојдневно и силно разјадување на здравствениот систем

ЛДП се залага за итна и неопходна изработка на медицинска мапа на Република Македонија со:

- ✓ јасен приказ на сите аномалии во здравствениот систем
- ✓ одредување на реалните потреби од установи, опрема и кадри според специјалностите и тоа за секој регион согласно бројот на жители
- ✓ согледување на потреба од мобилност на кадрите и/или нивна прераспределба, потреба за вработување како и потребата од доусовршување т.е. специјализација
- ✓ набавката на здравствени услуги од страна на ФЗОМ
- ✓ увид во потребата од медицински кадар т.е. одредување динамика на запишување на ученици/студенти во средните медицински училишта, високите медицински школи и факултетите за медицина, стоматологија и фармација

Интегриран и функционален клинички центар

- само за една година, спротивно на ставот на 95% од професорите Клиничкиот центар беше поделен на 31 клиника и институти
- нарушена функционалноста и ефикасноста на клиниките, отежната мултидисциплинарната соработката на здравствените професионалци, намалена достапноста и квалитет на терциерната здравствена заштита
- субстандардни услови за сместување на пациентите
- умножен немедицинскиот персонал на товар на осигурениците

ЛДП се залага за:

- ✓ итно интегрирање на Клиничкиот центар, со функционални и ефикасни клиници
- ✓ поквалитетна и достапна терциерна здравствена заштита за пациентите ослободени од трошоците за прекумерниот немедицински персонал на сметка на нивното осигурување
- ✓ квалитетно болничко сместување и лекување на пациентите како со можност за квалитетна и достоинствена исхрана за време на хоспитализација

Ревидирање на експериментот со неселективното двојно директорување во секоја здравствена установа

- двајца директори за секоја здравствена установа е неуспешен, нелогичен и скап “експеримент” на Владата на ВМРО ДПМНЕ за чии штетни последици ЛДП укажуваше уште веднаш при неговото востановување
- непотребно зголемување на трошоците и партиско поставување на директори
- 99% од вкупниот здравствен буџет на установата се однесува на режиски трошоци и плати, а за директори се поставуваат лица без никакво претходно искуство и најчесто со несоодветно образование

ЛДП се залага за:

- ✓ итно превземање на сите потребни мерки двојното директорување да важи само за големите здравствени установи
- ✓ здравствени установи ќе бидат ослободени од непотребните трошоци и усложнетите и забавувачки процедури на функционирање
- ✓ стручните директори во универзитетските клиники и здравствените установи наместо партиски да бидат бирани од редот на наставно-научните работници и најафирмираните експерти

Одлив на квалитетни кадри - силен удар за јавното здравство

- “тивко” згаснување на бројни здравствени капацитети со навлегувањето на приватниот капитал во здравството и нелојалната конкуренција
- одлив на квалитетен висок и среден медицински кадар во приватниот сектор на здравството е удар за јавното здравство, и создава услови на нарушување на квалитетот на здравствената заштита која им се нуди на осигурениците

ЛДП се залага:

- ✓ доколку здравствена установа (посебно во терциерната здравствена заштита) го финасираат стручното усовршување на лекар, тогаш треба да има договор во кој лекарот ќе биде обврзан да работи одреден период во здравствената установа или во спротивно ќе треба да врати дел од средствата потрошени за стручното усовршување
- ✓ здравствените установи во јавното здравство да создаваат позитивна клима и привлечни услови во прилог на задржување на професионалните кадри

Довршување на трансформацијата во примарната здравствена заштита

- предвидената целосна трансформација на ПЗЗ со Законот за здравствена заштита од 2005 година не е применета во пракса
- преку 2.000 лица немедицински персонал, без работни обврски опстојуваат во јавното здравство на товар на граѓаните со 30% зголемени плати во период на економска криза
- бруто 1 милион евра месечно трошоци за партиски вработени лица

ЛДП се залага за:

- ✓ итно завршување на трансформацијата на ПЗЗ, како услов за отпочнување на трансформацијата во секундарното здравство
- ✓ растеретување на здравствениот буџет од непотребните расходи за не-трансформираниот немедицински персонал
- ✓ ослободување од непродуктивните фантомски установи

Целосна елиминација на срамното штедење преку намалување на капитациониот бод на матичните лекари

- Актуелната влада преку ноќ го намали капитациониот бод за 5 денари или 11% под изговор на ургентно штедење, таму каде што е недозволиво
- оглушување на масовните реакции на матичните лекари и Лекарската комора
- нарушен квалитет на здравствената заштита на пациентите

ЛДП се залага за:

- ✓ препознавање и признавање на круцијалната улога на матичните лекари и нивниот придонес за добра здравствена состојба на населението
- ✓ воспоставување на стимулативни мерки за работата на матичните лекари и ослободување од репресивните финансиски мерки кон нив
- ✓ растеретување на буџетските тошоци во ПЗЗ со нејзина завршена трансформација и изработка на медецинска мапа за немедицинскиот персонал

Демаргинализација на стоматолошката заштита

- третманот на стоматологијата е на маргините и на ниво на *козметика-луксуз*, при што користењето на стоматолошката заштита директно зависи од финансиската моќ на осигуреникот за доплата
- игнорирање на сферата на стоматологијата која е препуштена на стихијата
- целосно неоправдано и истовремено спротивно на актуелната стратегија, извршена е приватизација на детската и превентивната стоматологија со катастрофални ефекти по здравјето на забите на децата

ЛДП се залага за:

- ✓ стоматолошката заштита на населението, а посебно на децата, е од исклучителна важност
- ✓ постоење и одржување на детска превентивна стоматологија во рамките на јавното здравство
- ✓ можности за избор на стоматолошки услуги согласно потребите на пациентите во основниот пакет на здравствени услуги како и во дополнителните пакети

Од декларативни кон применливи програми за превентивна здравствена заштита

- со 74 години просечен животен век на населението, Република Македонија многу заостанува зад сите соседни земјки како и земјите на ЕУ – нашите луѓе сеуште умираат млади
- незаинтересираност на Владата за правилно дефинирање, финансирање и имплементирање на програмите за заштита и навремено превенирање на болестите кај граѓаните

- декларативни програми за превентивни прегледи кои несватливо не вистинито предвидуваат контрола на граѓаните на четири години и во целост ги исклучуваат лицата над 60 години.
- од 2003 година во здравствени бази на податоци на СЗО Р.Македонија нема доставено информација за здравствените индикатори

ЛДП се залага за:

- ✓ воспоставување на ситеми за континуирано прилагодување на превентивната здравствената заштита на населението на индикаторите за здравствената состојба преку воспоставување на континуирана експертска анализа
- ✓ целосна заложба за продолжување на животниот век, добро здравје и квалитетен живот на сите граѓани на Република Македонија
- ✓ континуитет во испраќањето на податоци за релевантните здравствени индикатори до меѓунродните здравствени бази на податоци на СЗО

Преиспитување на актуелниот модел на семејна медицина

- Семејна медицина-семеен лекар, обедувајќи неколку специјалности во едно, е предолго застапуван, а сеуште недоволно истражен и анализиран модел и без антиципирање на неговите аномалии

ЛДП се залага за:

- ✓ темелно преиспитување на предложениот модел во консултација со релевантни професионални здруженија и авторитети, посебно во делот на здравствената заштита на децата

Родилишта како мачилишта

- без минимум стандарди за квалитетно и безбедно породување
- недостаток на кадар и опрема, руинирани згради, проблеми со терапијата за родилките и за плодот, пасивни патронажни служби
- бремени жени кои во родилиштата доаѓаат првпат кога треба да се породат, без претходно следење на нивната здравствена состојба од лекар

ЛДП се залага за:

- ✓ санација на гинеколошката мрежа и нејзино целосно опремување со улови за породувања по стандарди на XXI век
- ✓ воведување на стручен надзор во болниците и воведување на современи протоколи за следење на бременоста, прво згрижување и реанимација на бебето
- ✓ обезбедување стручен кадар во сите родилишта како и овозможување на континуирано обновување на знаењата на матичните гинеколози и неонатолозите
- ✓ обновување и активирање на патронажните служби за подигнување на свеста на бремените жени и родилките

Пациентите со потреба за палијативно згрижување оставени сами на себе

- постои само една институција за палијативно згрижување на пациенти со хронични заболувања чии капацитети не се во состојба да одговорат на многубројните потреби
- пациентите со хронични заболувања независно од здравственото осигурување немаат можност за добивање на грижа во домашни услови а нивните семејства самостојно и со лични средства се принудени да го решаваат проблемот

ЛДП се залага за:

- ✓ отварање на можности за обезбедување на служби за палијативно згрижување за пациентите со хронични заболувања како во институции така и во домашни услови

Проблематично и неавтономно управување со ФЗОМ

- нетранспарентно функционирање на ФЗОМ со крајно лоша практика во финансискиот надзор и набавката на здравствените услуги
- отсуство на потребна самостојност во работењето и во недозволива спрега со политиката на Владата

ЛДП се залага за:

- ✓ доследно почитување на законот за самостојно функционирање на ФЗОМ
- ✓ со ФЗОМ да раководат оние кои вложуваат средства во него, и тоа пропорционално на вложените средства, со Собрание како највисоко одлучувачко тело

Неревидиран пакет на здравствени услуги - конфузија за осигурениците

- прашања на кои Владата никогаш не дава дециден одговор а што доведува до конфузија кај осигурениците се: “Што навистина содржи здравствениот пакет?” и “Која е негативната листа на здравствени услуги?”
- здравствен пакет кој „теоретски“, покрива се, а во пракса 50% од здравствените услуги, лековите или медицинските материјали пациентите си ги плаќаат од џеп –годишно фрапантни 200 до 250 милиони евра
- Владата нема никаков интерес за информирање на граѓаните за правата од здравственото осигурување, ниту пак сака да го овозможи и олесни нивното остварување

ЛДП се залага за:

- ✓ јасно дефинирање на основниот пакет на здравствени услуги, функционален во пракса, со информирани граѓани за здравствените услуги кои им се бесплатни

- ✓ давање на можност за дополнително здравствено осигурување за граѓаните
- ✓ овозможување на целосно и благовремено исполнување на правата од здравственото осигурување за секој граѓанин – сакаме граѓани ослободени од стресот и неизвесноста за сопственото лекување

Кошмар со лекови

- вистински хаос со континуирано снабдување со лекови од позитивната листа со намалување односно прераспределба на квотите по аптеките
- епизоди на недостиг на инсулин, зголемување на референтните цени на лековите, исфрлување на цели групи на пациенти од можност за користење на лекови од позитивната листа
- неревидирана позитивна листа на лекови повеќе од две години со отсуство на современи лекови
- голгота на осигурениците за повраток на вложените средства за лекување/ третман која трае со месеци

ЛДП се залага за:

- ✓ крај на недозволивото експериментирање со пациентите преку овозможување на континуирана, расположлива и достапна терапија за осигурениците
- ✓ ревидирање на позитивната листа на секои шест месеци со можност за вклучување на нови и современи лекови според медицина базирана на докази
- ✓ ФЗОМ тесно ќе соработува со здруженијата на пациенти и ќе постапува согласно нивните интереси
- ✓ Бирото за лекови при регистрацијата на лековите ќе ги има во предвид интересите на сите категории на болни при што ќе ги застапува и интересите на пациентите со ретки заболувања
- ✓ достапност до лекови за кои фармацевтските куќи не се заинтересирани да ги регистрираат во нашата земја
- ✓ отварање на посебни програми за мечување на средства (фармацевтска куќа, влада, пациент) за поголема достапност на одредени лекови
- ✓ итно воспоставување на систем за повраток на вложените средства од осигурениците за лекување/ третман во најкраток можен рок и без малтретирање на пациентите

Закон за заштита на правата на пациентите - нефункционален во пракса

- закон за правата на пациентите од 2008 со премногу недостатоци, декларативен и нефункционален - нема можност за негова операционализација за доброто на пациентите во пракса
- испровоциран отпор кај лекарите со нивни барања за постоење на посебен закон за заштита на нивните права

ЛДП се залага за:

- ✓ законот за правата на пациентите да овозможи подобра и поефикасна комуникација помеѓу пациентите и лекарите при остварувањето на здравствената заштита
- ✓ овој закон подеднакво да им припаѓа и на пациентите и на лекарите
- ✓ измени и надополнувања на законот за правата на пациентите согласно согледаните недостатоци при што ќе се инсистира на развивање на едноставни механизми за негова примена

Регистрирање на болести - ниту се знае од што се боледува, ниту од што се умира

- нецелосен, пребавен и неконзинстен систем за регистрирање на болестите, повредите и причините за смрт на населението во Република Македонија
- невалидна и тешко достапна морталитетна и морбидитетна статистика со што земјата е во целосен информативен мрак во однос на познавањето на основните причини за здравствената состојба на населението

ЛДП се залага за:

- ✓ точен увид во здравствената состојба на населението преку измени и зајакнувања на националниот систем за регистрација на болестите, повредите и причините за смрт
- ✓ конечно државата да има валидна морталитетна и морбидитетна статистика, да се утврди реалната задржавствена состојба на населението, да се обезбеди база за превентивни програми за подобро здравје на населението и да се овозможи споредба со земјите од ЕУ

**ЛИБЕРАЛНО
ДЕМОКРАТСКА**
ПАРТИЈА

ВЛАДЕЕЊЕ НА ПРАВОТО И ЧОВЕКОВИ ПРАВА

ПОДРЕДУВАЊЕ НА ДРЖАВАТА НА ИНТЕРЕСИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ

Не може да постои демократска држава без почитување на основните права и слободи на индивидуата, и не може да постојат основни права и слободи без демократска држава која што ќе ги промовира, почитува, овозможи и заштити.

Луѓето треба да бидат информирани за своите права, перспективата на човековите права и слободи треба да биде втемелена во легислативата и треба да постојат ефективни и ефикасни механизми за заштита на човековите права и слободи.

И после 20 години од промената на политичкиот систем и прифаќањето на демократската ориентација, во Република Македонија не се имплементираат на соодветен начин меѓународните стандарди за човековите права и слободи и не се создадени услови за нивно практикување.

После првобитниот ентузијазам присутен во првите години од осамостојувањето на Република Македонија, видливи се се' поинтензивни напори на државата да ги врами граѓаните во партиски спреги и да ги инструментализира во функција на теснопартиски интереси.

Во такво светло е разбирливо што сите истражувања направени во последните десетина години покажуваат дека голем дел од граѓаните на Република Македонија се чувствуваат дискриминирани, изложани и изманипулирани. Тие не им веруваат на политичарите, на невладините организации и на медиумите. Огромен дел од нив се плашат за сопствената и иднината на своите деца и би ја напуштиле земјата доколку имаат можност за тоа. Според овие податоци Македонија станува држава од која сакаат да побегнат (квалификуваното) мнозинството нејзини граѓани.

Во изработката на својата програма ЛДП тргнува од прокламацијата дадена во Преамбулата на Универзалната декларација за човековите права во која се истакнува дека: "непочитувањето и презирањето на правата на човекот воде-

ло кон варварски постапки кои ја навредувале совеста на човештвото, и дека треба да се создаде свет во кој човечките суштества ќе уживаат слобода на говор и вероисповед и ќе бидат слободни од страв и немаштина се прогласува за највисок идеал на секој човек, и важно е правата на човекот да бидат заштитени со правниот систем за да не биде човекот натеран да се побуни против тиранијата и угнетувањето“.

Според Париската повелба за нова Европа: *“Правата на човекот и основните слободи се права на сите човечки суштества по раѓање, тие се неотуѓиви и гарантирани со закон. Нивната заштита и унапредување претставуваат прва обврска на власта. Нивното почитување е суштинска заштита од прекумерната сила на државата. Нивното уважување и потполно остварување претставува темел на слободата, правдата и мирот. Демократијата, со својот репрезентативен и плуралистички карактер, подразбира полагање сметка на бирачкото тело, обврска на државните органи да го почитуваат законот и правдата и непристрасно да ги применуваат. Никој не може да биде над законот”*.

Тргувајќи од Универзалната декларација за човековите права и од другите меѓународни документи за човековите права неспорно е дека за практикување и заштита на човековите права и слободи може да стане збор единствено во услови на владеење на правото. Целокупната “хумана димензија” којашто се форсира во меѓународната регулатива е во голема мера насочена токму кон ограничување на власта и подредување на државата на интересите на граѓаните.

Наспроти на ова, во последните години во Република Македонија се гради систем кој не се базира на концептот за човековите права и на владеењето на правото како фундамент на современата демократија.

Сериозноста на ситуацијата и обемот на проблемот подразбираат потреба од адресирање на секоја од спомнатите области и широк спектар на активности насочени кон елиминирање на негативните последици од досегашното делување на актуелната власт.

СЛОБОДА И АВТОНОМИЈА НА ЛИЧНОСТА

Правата на човекот стануваат реалност само во услови на слобода и автономија на личноста и реално постоечки можности за свесно самоопределување на секој човек. За да може граѓаните слободно да го искажуваат своето мислење, слободно да избираат свои претставници и слободно да се движат во и надвор од државата потребен е минимум на средства за егзистенција, можност за наоѓање и промена на работа и отстранување на постојаниот и сеприсутен притисок на политичките гарнитури на власт. Затоа,

- Целокупниот ангажман на ЛДП во економијата, државната администрација, социјалата ќе биде насочен кон отстранување на сите пречки кои ги прават луѓето фактички неслободни во областа на економијата и ќе воведи систем од процедури и критериуми за вработување и кариерно напредување кои го сведуваат на минимум влијанието на партиите и зависноста на луѓето од нивната политичка определба.
- ЛДП ќе се спротистави на било кој облик на партиско влијание, партиски волонтаризам и злоупотреба на власта во користењето и распределбата на средствата на граѓаните собрани во државните фондови.
- Граѓаните ќе бидат редовно информирани за нивните права и начините на кои може да ги остварат и заштитат.
- ЛДП ќе промовира политика на заштита на индивидуата и ќе се спротистави на било кој облик на унификација на луѓето под паролата на патриотизам и национализам.

КОНТРОЛА И ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ВЛАСТА

Во Република Македонија наместо државата да биде во функција на граѓаните, граѓаните стануваат во функција на државата. Државата олицетворена во владеачката структура е поставена над општеството, потполно надвор од контролата на граѓаните и потполно самоволна во остварувањето на замислите на тесен круг властодржци. Отсуствуваат независни, моќни и професионални механизми за контрола на власта кои ќе вршат мониторинг, независни истраги и ќе поведуваат постапки во случаи на прекршување на законите.

ЛДП ќе настојува да ја врати државата во нејзината улога на потполна потчинетост на граѓаните преку:

- потчинетост на државата на правото
- врзување на државата со правото
- заштитата на граѓаните од можните произволија на државата.

За да го постигне ова ЛДП се залага за:

- доследна поделба на власта по принципот на “check and balance” (проверка и рамнотежа) со јасно разграничување на законодавната од извршната и судската власт
 - промена на законите со кои се овозможува влијание на извршната власт врз судската
 - доследна примена на уставните одредби за контрола и надзор над владата

- враќање на значењето, улогата и достоинството на Собранието како највисоко законодавно тело и создавање група „Парламентарци за човекови права“, кои посебно ќе се посветат на заштитата на човековите права во работењето на Собранието
- поддршка на независните контролни тела и институции
 - промена на законите за Народен правобранител и Законот за спречување и заштита од дискриминација заради зајакнување на функционалната и персонална независност на Народниот правобранител и на Комисијата за заштита од дискриминација
 - зголемување на ингеренциите на постоечките тела со цел да вршат истраги за злоупотреби направени од државата и редовни евалуации на постигнатото, односно, реорганизирање на постоечките механизми и институции според европските стандарди
 - зголемување на буџетот на независните контролни механизми и иницирање промени со кои ќе се обезбеди нивна финансиска независност
 - отповикување на сите членови на независните контролни механизми кои не ги исполнуваат критериумите дадени во законот
 - формирање на Полициски омбудсман како независен контролен механизам кој ќе ја испитува законитоста на полициското постапување

ПРАВНА СИГУРНОСТ

Владеењето на правото обезбедува луѓето да знаат кои норми важат, а кои не, да се сигурни дека нормите кои важат соодветно и еднакво за сите се применуваат, и обезбедува менување на нормите кои веќе ја надраснале практиката во однапред дефинирана процедура која обезбедува јавност и влијание на граѓаните на сите нивоа од донесувањето на новите норми.

Донесувањето многу закони не ја прави една држава правна, ниту пак гарантира владеене на правото. Напротив, законската хиперпродукција, како што покажаа искуствата со претходниот режим, се друг начин на рушење на правото. Оттука, само донесувањето на закон којшто соодветствува на објективната природа на општествените односи, на правните принципи и на општонародната волја, го прави тој закон да биде навистина правен акт на правната држава.

Донесувањето закони треба и мора да произлегува од реалната практика и потребата од обезбедување заштита на човековите права и слободи во согласност со меѓународно прифатените стандарди. Ниту еден закон и ниту една

институција не се напуштаат или не се заменуваат се' додека ја вршат својата улога и се' додека нема многу јасни причини за нивна промена.

Во Република Македонија законите се менуваат по слободна воља на владеачката гарнитура, без испитување на потребата од промена и без свест и знаење на последиците кои ќе настапат како резултат на промените. Наместо да се градат практиките и да се имплементираат законите, се влегува во нови и нови циклуси на законски промени кои не можат да бидат следени од практиката, кои внесуваат хаос во правниот сообраќај и кои оневозможуваат вистинско практикување на правата и заштита на правата на граѓаниите.

Честото и безпричинско менување на законите ги доведува луѓето во заблуда и им го отежнува, па дури и целосно оневозможува остварување на правата и слободите. Хаосот на честото и бесмислено менување на законите ја оневозможува заштитата на правата и ги блокира правосудните органи, едновременно ставајќи не' сите нас во ситуација да ги повторуваме одново и одново старите грешки.

Оттаму, ЛДП се залага:

- ниту еден закон да не се менува пред да биде утврдена неговата неделотворност, односно, јасната потреба од законска промена
- секоја промена да се прави врз основа на претходно направени опстојни анализи за насоката на промената и пресметка на ефектите на промената
- промената да се прави во скратена или итна процедура само по исклучок, а не како редовен начин на делување.

ЛДП ќе го промовира принципот на антиреваншизам и нема да дозволи донесување закони кои го нарушуваат кадровскиот континуитет при смена на власта (освен за случаи на големо прекршување на законите во процедурата на избор/именување и/или утврдена вина за кривични дела).

ПАРТИЦИПАЦИЈА

Основата на демократијата и суштинско право на луѓето е учество во остварувањето на власта и влијание врз одлуките кои што се донесуваат на сите нивоа на власт.

Во Република Македонија политиките и законите се утврдуваат и менуваат без учество на граѓаните. Граѓаните немаат можност да влијаат на одлуките што се донесуваат ниту на локално ниту на централно ниво. Тоа се постигнува или со тоа што воопшто не се почитуваат процедурите дадени во законот, или со тоа што се изигруваат овие процедури, или пак воопшто не постојат вакви процедури.

ЛДП тргнува од ставот дека посебниот интерес на секоја индивидуа може да стане вистински општ интерес на сите, единствено доколку граѓаните имаат можност да го кажат своето мислење, да понудат решенија, да добијат шанса да влијаат врз формулацијата на решенијата, да може да бираат од најмалку две позитивни можности и да добијат отчет за направеното.

ЛДП смета дека правилата коишто на општеството (односно на индивидуите кои го чинат) му се наметнуваат одозгора (макар и во негова корист и во најдобра намера) треба да бидат крајна реткост. Токму најбројни треба да бидат правилата коишто по природен пат изникнале одоздола.

ЛДП е свесна дека процесот на донесување решенија од општ интерес во кој што треба да учествуваат голем број индивидуи бара време, механизми за искажување на мислењата и процедури за отчет за направеното.

Затоа, ЛДП се залага за:

- создавање јасна процедура за учество на јавноста во градењето на политиките и законите во сите фази од нивното донесување (јавни расправи, експертски анализи, работни групи со учество на НВОа, транспарентност)
- користење на референдум како редовен начин на учество на граѓаните во процесите на одлучување (промена на одредбите на законот за референдум)
- формирање на посебен оддел во Владата кој ќе биде задолжен за соработка со НВО и поддршка на работата на невладините организации
- враќање на експертите и претставниците на цивилното општество во работата на комисиите на Собранието
- Зајакнување на улогата на Синдикатите како партнери во процесот на одлучување (обврска за консултации, експертско мислење, присуство на комисији, учество во јавна расправа)

ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

„Бидејќи е суштествено човековите права да бидат заштитени со закон, а човекот да не биде принуден последен излез да бара во побуната против тиранијата и унгетувањето;...“

Во Република Македонија не постојат услови за заштита на човековите права. Нив се' повеќе ги прекршуваат и самите индивидуи гледајќи дека државата е најголемиот прекршувач, а граѓаните немаат механизми преку кои може ефективно и ефикасно да ги заштитат.

Судовите не ја вршат својата функција, јавниот обвинител е исклучиво политички детерминиран во својата работа, а адвокатите ја користат корумпираноста на судиите за сопствено богатење на штета на клиентите (без никаква одговорност за направените штети во однос на клиентите заради своето незнање или несоодветно постапување).

Во Република Македонија не постои систем од заштитни механизми кои граѓаните може да ги искористат при повреда на нивните права и слободи. Судските процедури се сложени и крајно непрофесионални, доколку државата е една од странките – по правило го добива случајот, а граѓанинот губејќи го случајот соочен е со многу високи судски и трошоци за Јавното правобранителство (односно финансиски е казнет затоа што се одлучил да ја тужи државата). Народниот правобранител се уште е политички подобна личност, а Антикорупциската комисија е потполно партиски ограничена.

ЛДП се залага за

- спроведување вистинска судска реформа во која што судството ќе биде ослободено од влијанието на политичките партии, паралелно со процесот на враќање на неговата стручност и професионалност со подигање на критериумите за вршење на судската функција и формулирање на критериуми за одредување и санкционирање на несовесно вршење на функцијата, злоупотреба на функцијата и штета нанесена на граѓаните и на државата заради несовесна работа.
- ослободување на граѓаните од плаќање дневници на Јавниот правобранител во случај на губење на спор со државата
- Промени на Законот за бесплатна правна помош со кои ќе се обезбеди ефикасна правна заштита за секој граѓанин
- зајакнување на самостојноста на секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди во МВР и негово издигнување на ниво на посебна управа
- Законски промени со кои ќе се предвидува нужна медијација (посебно во случаи поврзани со повреда на основните човекови права)
- Законски промени со кои ќе се промовира ресторативната правда
- дефинирање ефективни механизми за обезбедување соодветна оштета за секој граѓанин кој ќе биде незаконски лишен од слобода, незаконски или неоправдано држен во притвор или на кој ќе му бидат повредени правата од страна на државата

ПРОМОЦИЈА НА ЕДНАКВОСТА И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

„... Бидејќи непочитувањето и омаловажувањето на човековите права резултираа со варварски постапки што претставуваат навреда на човековата совест...“

Еднаквоста претставува еден од столбовите на концептот за човекови права. Луѓето може да се договараат, да живеат заедно и да ги остваруваат правата и слободите единствено ако се еднакви. Еднаквоста не подразбира истоветност. Напротив, токму заради тоа што луѓето се толку различни по многу основи, треба да се обезбеди нивната еднаквост во уживањето на основните права и слободи, еднаквоста пред законот и еднаквоста на шансите.

Дискриминацијата претставува различно третирање на луѓето во исти ситуации заради некои нивни карактеристики. Најчесто се дискриминираат: жените, постарите, лицата со физички и интелектуални пречки, сиромашните, необразованите, болните. Во Македонија најмногу се дискриминира заради политичката припадност. Луѓето добиваат различна шанса за вработување, за користење на услуги, за водење на бизнис, за образование, за кариерно напредување, за градење, за рушење, ... затоа што припаѓаат или не припаѓаат на одредена политичка партија.

Во Република Македонија е донесен Закон за превенција и заштита од дискриминација кој не соодветствува на стандардите на ЕУ, а заштитниот механизам - Комисијата за заштита од дискриминација не е независно тело кое што може ефективно и ефикасно да ги штити жртвите на дискриминација.

Во законот не се предвидени мерки за позитивна акција на државата со цел изградба на општество на еднакви и отсуствуваат јасни процедури кои ќе им обезбедат на граѓаните заштита од дискриминација.

ЛДП верува дека различноста е извор на јачина и дека општеството добива кога секој е слободен да го живее својот живот онака како што сака, без дискриминација и со можност за остварување на максимумот на сопствените потенцијали.

Тргнувајќи од овие ставови, ЛДП се залага за:

- доследно транспонирање на ЕУ директивите за недискриминација
- дополнување и развој на Законот за превенција и заштита од дискриминација со цел опфат на сите стандарди на ЕУ правото (посебно дефинирани во недискриминаторските директиви и во Лисабонскиот договор). ЛДП посебно ќе инсистира на внесување на сексуалната ориентација како основа за дискриминација во постоечкиот закон.

- хармонизација на целокупното законодавство со одредбите на Законот за спречување и заштита од дискриминација
- дефинирање мерки за позитивна акција на државата со кои државата ќе стимулира развој на политики и практики на еднаквост, посебно за луѓето со интелектуална и физичка попреченост, врасните, жените и Ромите.
- прецизирање на одредбите во Законот со кои се гарантира самостојноста и независноста на Комисијата за заштита од дискриминација
- издвојување соодветни буџетски средства за работа на Комисијата за заштита од дискриминација

ПРИМЕНА НА СТАНДАРДИТЕ ОД РАТИФИКУВАНИТЕ ДОГОВОРИ

„... Бидејќи создавањето на свет во кој луѓето ќе ги уживаат слободата на говорот и убедувањето и ќе бидат ослободени од стравот од војна и сиромаштија се прогласува за најголем идеал на сите луѓе...“

Република Македонија е држава во која што многу лесно се ратификуваат меѓународните договори затоа што никој нема намера да ги имплементира во практика и да постапува согласно дадените стандарди. Ратификуваните договори не се презентираат пред јавноста, не се употребуваат директно во примената на правото (и покрај можноста која што ја дава Уставот) и немаа никакво влијание врз поголемата заштита на човековите права.

Затоа, ЛДП се залага за:

- хармонизација на целокупната легислатива со ратификуваните меѓународни документи
- на примена на меѓународните стандарди во практиката (политиките и практичното делување на државните тела, јавните претпријатија и сите физички и правни лица),
- директна употреба на ратификуваните договори во правосудната постапка и остварувањето на правата и слободите на граѓаните.
- ратификација на Конвенцијата за правата на лицата со посебни потреби

ПРАВО НА ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЈА

Советот на Европа го поврзува постоењето и развојот на модерната држава со порастот на значењето на јавната администрација и зголемување на влијанието кое што го имаат административните процедури врз индивидуите. Со цел заштита на правата на луѓето во текот и во врска со административните процедури Советот на Европа дефинира пет принципи:

- право да се биде слушнат
- достап до информации
- помош и претставување
- образложение
- оштета на странката

Правото на добра администрација е содржано во Повелбата за човекови права на ЕУ, во која се вели дека секое лице има право неговите работи да бидат третираны непартиски, фер и во рамките на разумно време, од страна на институциите, телата, канцелариите и агенциите на Унијата.

Еден од проблемите кој се повеќе се зголемува во Република Македонија е отсуството на непартиска, компетентна и ефикасна администрација.

Затоа, ЛДП се залага за:

- изградба на државната администрација како јавен сервис за граѓаните врз стандардите зацртани од Советот на Европа и Повелбата за човекови права на ЕУ
- промени на Законот за државни службеници (посебно во делот за Агенцијата за државни службеници) кои ќе овозможат создавање на Агенција за државни службеници заштитена од влијанието на министрите и одговорна пред Собранието на Република Македонија способна да обезбеди назначување и кариерно напредување на државните службеници ослободено од влијанието на политичките партии

РОДОВА ЕДНАКВОСТ

Формално-правната и декларативната ориентација кон постигнување на еднаквост на жените и мажите не резултираат во практични и соодветни промени. Напротив, Република Македонија веќе подолг период стагнира, а во некои области и назаднува, во однос на постигнувањето на еднаквоста на жените и мажите.

Во последните неколку години Владата води агресивна политика кон враќање на патријархалните вредности, стриктна поделба на улогите на мажите и жените и стимулирање на жените да се ориентираат кон семејството наместо кон јавниот живот.

Последниот извештај на Светскиот економски форум од 2010 година за Република Македонија, покажува исклучително негативна ситуација во областа на еднаквите можности и учеството во работната сила, приходот на жените и мажите, вршење високи раководни функции.

Со цел постигнување фактичка еднаквост на жените и мажите ЛДП се залага за:

- отстранување на сексизмот промовиран од страна на ВМРО-ДПМНЕ и враќање на родовата еднаквост на листата на приоритети во развојот на демократијата
- промени на Законот за еднакви можности на жените и мажите кои ќе овозможат негова имплементација во практиката и посебно заживување на заштитните механизми
- промени во законите од областа на работните односи, пензиското осигурување, социјалната заштита и заштитата на децата со цел развивање на норматива која се бави со родителството наспроти нормативата која го третира единствено мајчинството
- позитивна акција во областа на вработувањето, кариерното напредување и учеството во управувачките функции насочена кон поголема вклученост на жените
- поттикнување на жените и мажите да аплицираат за работни места кои вообичаено се поврзуваат со еден од половите
- поддршка на законското право на жената на абортус и развој на политики со кои абортусот нема да се користи како контрацептивно средство.

ДОСЛЕДНА ОДБРАНА НА СЕКУЛАРНИОТ КАРАКТЕР НА ДРЖАВАТА

Последниве години, во континуитет, агресивно се атакува на секуларноста на државата. МПЦ се промовира во рамноправен партнер во градењето на државната политика (на внатрешен и надворешен план) и се овозможува испреплетување на власта и религијата.

Ваквата ситуација влијае негативно како во дефинирањето на вредностите на демократијата базирани на стандардите усвоени во државите со развиена

демократија, така и врз вистинското и потполно остварување на правото на вероисповед и забраната на дискриминација врз основа на верско или друго уверување.

Со цел да се запре процесот на десекуларизација започнат во Република Македонија и да се воспостават основи за практикување на слободата на вероисповед, ЛДП се залага за:

- доследна примена на принципот на секуларност во остварувањето на власта
- еднаков третман на сите верски заедници и религиозни групи
- зголемување на слободата на верско и друго уверување
- оневозможување на влез на религијата во формалното образование

ФУНКЦИОНАЛЕН МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ

Од осамостојувањето на Република Македонија па до денес, а посебно по вооружениот конфликт од 2001-та, меѓуетничките односи стануваат решавачки елемент во изградбата на државата. Меѓутоа, наместо етницитетот да се вклопи во современите демократски токови и концептот на индивидуалните права, тој станува камен темелник на поделба на општеството во сите сегмени на јавниот живот.

Сегрегацијата по етничка припадност, отсуството на комуникација и на социјална кохезија, доведуваат до видливи деформации во ткивото на правната држава, демократските институции и остварувањето на функциите на Собранието, Владата, одделни министерства и единиците на локалната самоуправа.

ЛДП се залага за:

- законски прописи со кои се забранува манифестирање на предрасудите
- систематско запознавање со културата на „другите“, главно преку образованието
- примена на меѓународните стандарди за заштита на националните малцинства
- ратификација на Европската повелба за регионалните или малцински јазици
- законски мерки за запирање на сегрегацијата врз етничка основа
- позитивна акција со цел намалување на негативните последици од претходната дискриминација

ДОСТОИНСТВЕН И РАМНОПРАВЕН ТРЕТМАН НА МЛАДИТЕ

Денес младите во Македонија сеуште не ги уживаат истите права и слободи како нивните врсници од останатите развиени држави во светот. Денес младите се соочуваат со корупција во образованието, лош студентски и ученички стандард, бесперспективност, немање на можност за вработување, немање на можност за самостоен живот.

Право на возачка дозвола на 16 години. Во денешните динамични услови на живеење неопходно е на младите луѓе да им овозможиме непречена комуникација и движење. ЛДП се залага старосната граница за стекнување на возачка дозвола за управување со моторно возило од Б категорија да се помести од 18 на 16 години. Денес ова право го имаат младите од голем број европски држави и САД, што е аргумент повеќе да ја обезбедиме оваа можност на младите и во нашата држава. Придобивки од овој наш предлог се:

- Се избегнуваат прекршочните пријави што ги добиваат младите поради возење автомобил без возачка дозвола
- Се додаваат уште две години возачко искуство на младата индивидуа
- Побрза и поефикасна комуникација на младите
- Се избегнуваат аматерските обуки кои ги добиваат од своите родители

Воедно, за унапредување на возачката култура и одговорност ги предлагаме и следните мерки:

- Да се зголеми бројот на задолжителните практични часови за возење на моторното возило за 30 %
- Казните за управување на моторно возило од страна на лица без возачка дозвола да се зголемат
- Малолетните возачи да имаат право на управување на моторното возило единствено во рамките на местото на живеење

Право на глас на 17 години. Денес ова право е застапено во многу држави од Европа и светот. Таму младите гласаат дури од 16 години. Така на пример од 16 години право на глас имаат во Австрија, Бразил, Швајцарија; на 17 години гласаат во Германија, Израел, Индонезија. Во тек се и повеќе иницијативи за гласање на 16 и 17 години во Канада, Данска, Германија, Ирска, Холандија, Нов Зеланд, Шпанија, Обединетото Кралство, САД.

Кај нас младите го немаат ова право. За нив и за нивната иднина одлучуваат нивните родители. Денес младите во Македонија под 18 години: имаат право да работат, но не и да гласаат; одговараат пред законот, но немаат право на глас; имаат право на брачна заедница и формирање на семејство но немаат

право да одлучуваат кој ќе им ја води државата и локалната самоуправа.

ЛДП се залага младите самостојно да одлучуваат за својата иднина и да добијат право на глас. ЛДП се залага за фазна примена на ова право, најнапред на следните локални избори, потоа на парламентарните и на крај на претседателските избори. Предностите од овој наш предлог се следни:

- Младите самостојно ќе одлучуваат за својата иднина
- Младите ќе се чувствуваат корисни во општеството
- Поодговорно ќе се однесуваат спрема вредностите на системот
- Односот на власта спрема оваа категорија на граѓани ќе се подобри

Демонополизација на студентскиот парламент. Во Македонија и по толку години на демократско живеење се уште имаме еден Студентскиот парламент, манипулација на студентските избори, мешање на политичките партии при изборот на Претседател на Студентскиот парламент, задолжително членување на секој студент во Студентскиот парламент, задолжителни уплати на средства по разни непотребни основи. Поради овие нелогичности кои се влечат од некој одамна напуштен систем ЛДП се залага:

- Да се укине монополот на Студентскиот парламент
- Да се формираат повеќе студентски организации, кои ќе се базираат на интересот на студентите за слободно здружување
- Да се укине задолжителното плаќање на чланарина

СПОРТ

Урбаниот начин на живеење, како последица на подобрите услови за живот и сè помалата потреба од движење кај децата и возрасните, нанесува значителна штета на моториката. Луѓето, едноставно, се оддалечуваат од природата со што придонесуваат за својот неправилен раст и развој.

Спортските активности и спортската подготовка, од друга страна, подразбираат здрав начин на живот. За време на тренинзите спортистите се воспитуваат и образуваат, како физички, така и интелектуално, работно, естетски и социјално. Спортот е клучниот фактор за создавање здрави навики и здрав начин на живот, правилен раст и развој на телото, за превенција од деформитети, за воспоставување позитивни социјални односи, за оддалечување на младите од погубните пороци (алкохолизам, никотиноманија, дрога).

ЛДП се залага за подготовка и реализација на амбициозни акциски планови во сите три клучни сегменти на спортот:

- Акциски план за развој и унапредување на базичниот (масовен, рекреативен) спорт, кој ги опфаќа училишниот и студентскиот спорт, како и спортот во војската и полицијата, а покрај ова и рекреативниот спорт;
- Акциски план за развивање и унапредување на спортот кај младите (т.е. различни спортски школи) и
- Акциски план за развивање и унапредување на врвниот спорт, кој е ориентиран кон постигнување најдобри можни резултати.

Македонија во сите три наведени организациони целини значително заостанува зад развиениот свет поради бројни причини:

- недостиг на просторни услови (мал број опремени школски и спортски сали, стадиони, игралишта, тениски терени, базени...)
- минимални финансиски средства доделени од државата и од општините
- погрешна распределба по спортови на и така минимално расположивите финансии (последници од ова се мал број спортски клубови, непрофесионализам, мал број натпревари, турнири и спортски настани)
- слаб интерес на фирмите за спонзорства и донаторства, поради лошите и неприменливи законски одредби

Состојбата не може да се поправи без отстранување на недостатоците спомнати погоре, што подразбира:

- зголемување на бројот на спортско-рекреативни објекти, достапни за сите граѓани
- зголемување на буџетот за спорт и рекреација
- зголемување на бројот на часови за спорт и спортски активности (или, најмалку, возобновување на секциите и инсистирање врз задолжителни воншколски спортски активности во основното и средното образование)
- поддржување на младите и успешни спортисти во нивната професионална надградба во и надвор од државата
- потпирајќи се на искуството, дека (со мал број исклучоци) најдобрите резултати кај нас се постигнати во индивидуалните спортови, потребно е токму во оваа сфера да се обрне внимание и да се планираат средствата
- донесување на нов закон за спорт со кој ќе се постави нова нормативна рамка за финансиски стабилен и одржлив развој на спортот

ВИСТИНСКА УМЕТНОСТ Е СЛОБОДНАТА УМЕТНОСТ – ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА НА КУЛТУРАТА

Базичен принцип на функционирање на културата е нејзината слобода. Креативното изразување е неподложно на политичка инструментализација и притисок. Слободата создава прогрес, а либералната држава ја негува слободата.

Собранието на РМ во 2004 година донесе *Национална програма за култура*, која е документ од клучен карактер и кој бара сериозна потреба од постојана ревизија, но кој може да послужи како основа за насоки во кои ќе се движи културата во Република Македонија.

Независни културни институции и самостојни уметници

Независноста на културните институции е клучна за создавање на можности за изразување на нивниот креативен потенцијал. Современата уметност по дефиниција е радикална и ослободена од предрасуди. Слободата за уметникот е главниот постулат. Државата ја има обврската да биде сервис за успешно инфраструктурно функционирање на културните институции, и нивна основна финансиска поддршка. Државата е должна да ја ослободи културата од своето директно политичко влијание.

Не секој уметник е дел од културните институции. Државата треба да ја поттикнува неговата независност и слобода во творештвото и на никој начин да не го ограничува во своето делување и да не влијае на неговите ставови.

Културно наследство и археологија– заштита и приоритети

Главен приоритет на современите држави е правилно управување со културното наследство со акцент на негова заштита. Принципите за управување со културното наследство се опфатени со веќе ратификуваните конвенции кои се однесуваат на него, и доследната примена означува висок степен на вистинска грижа за истото. За да се постигне успешна стратегија за управување со културното наследство потребно е:

- Итна промена на Законот за културно наследство со отварање на Република Македонија кон светот, т.е. дозвола на странски школи и институти за самостојна работа во Република Македонија, широко прифатена пракса во светот
- Среднорочен период од најмалку 5-10 години за завршување на постапката за евидентирање и класифицирање на археолошките локалитети со

примена на современи недеструктивни методи и дигитална база на податоци

- Воведување на урбана археологија и усогласување на законската регулатива од областа на градежништвото и формирање на Археолошки Институт
- Концепциска и суштинска модернизација на музеите со создавање поволни просторни и други услови на јавните музеи, национални и локални, според современите светски стандарди и издавање на каталози на јавни музејски збирки и поддршка на развојот на нови музејски форми
- Поддршка на капитални изданија од темелна културна важност за Република Македонија, кои не смеат да се препуштат на законитостите на слободниот пазар
- Стручна заштита (конзервација) и ревитализација на богатото материјално и културно наследство на Република Македонија

Либералната држава – сервис за посредување во финансирањето и создавање на партнерства

Директната финансиска зависност на културата од државата ја поттикнува нејзината политичка зависност. Затоа, ЛДП се залага за:

- обезбедување на максимална поддршка и посредување за добивање на странска финансиска поддршка од достапните фондови на ЕУ и други независни институции - од меѓународните и европските организации и од нивните фондови за поддршка на културниот развој на земјите членки (УНЕСКО, фондовите на Европската унија и на Советот на Европа, како и фондовите за меѓудржавна соработка на странските земји и кај други меѓународни организации);
- Донации и спонзорства, за што се создадени законски предуслови (Закон за донации и спонзорство и Закон за невладини организации и фондации).
- Балансирана (финансиско-материјална) поддршка на културното наследство и на современото творештво, во смисла на утврдување приоритети во сите дејности на културата (културното наследство, музејската, библиотечната и кинотечната дејност, литературата и издавачката дејност, музичкото творештво и музичко-сценската дејност, ликовното творештво и галериската дејност, театарската, филмската дејност)
- Поттикнување и интензивирање на билатералната и регионалната културна соработка

Соработка со други јавни установи, со приватниот и со невладиниот сектор

- Македонскиот културен простор е единствен, и треба да се прифаќаат и предлагаат заеднички проекти, копродукции и заеднички настапи. Истовремено, во тој културен простор треба да бидат вклучени уметници / творци од РМ, кои живеат и работат и надвор од земјата, но и странски уметници
- Поддршка на приватните проекти и иницијативи кои знаат поефикасно го да го најдат патот до новата публика (од различна возраст, социјална и од демографска средина, од различно урбано / рурално потекло), и да освојуваат и неоткриени места, претворајќи ги во културни простори.
- *Невладините организации* низ културни акции стануваат посредници на нов вредносен систем кај луѓето, кој разликите нема да ги гледа како проблем и како причина за разидување, туку како богатство и предуслов за соживот. Невладините организации, исто така, ги обновуваат волонтерството и аматеризмот како движечки сили во културата. Најпосле, НВО-ии воспоставуваат и практики на висококвалитетно, ефикасно и рационално работење, што може да влијае или пак како *модел*, да биде применето во работењето на јавните установи.

Доградба на законската регулатива и тековно усогласување на законите со меѓународните конвенции и легислативата на Европската унија

- Надградба на легислативата за областа на авторското и за сродните права, како и за културното наследство.
- Имплементирање на донесените закони и усогласување на законите со меѓународните конвенции и легислативата на ЕУ
- Сериозна примена на законите во делот на илегалното ископување на археолошките локалитети и трговијата со културни артефакти

Ревитализација на културно наследство, креативни индустрии и презентација на културата

- Ревитализација на културното наследство на Република Македонија со приоритет на старите градски јадра со посебна културно-историска вредност, како на пример – на Охрид, Крушево, Прилеп, Гостивар, Кратово, Велес..
- активности за враќање на културното наследство изнесено од државата
- поттикнување на креативните индустрии како самостојна форма на изразување со значајна финансиска импликација
- Отворање на Културно информативни центри во глобалните метрополи (започната е постапка за КИЦ во Истанбул), откаде што македонската култура ќе продре најдалеку, а истовремено, ќе дојде во допир и ќе ги презентира пред домашната јавност највредните достигнувања од други култури.
- Фокусирање на трансформацијата на Вардар филм во Филмски продукционен центар и привлекување странски продуценти за снимање и постпродукција на филмови во нашата земја, што може да оствари значителни економски ефекти

СЛОБОДНИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ МЕДИУМИ

- Завршување на агонијата на јавниот радиодифузен сервис преку негова целосна трансформација и обезбедување на стабилно финансирање
- Оformување на Фонд за развој на медиуми кој ќе ја поттикне продукцијата од јавен интерес
- Зајакнување на позицијата и улогата на Советот за радиодифузија како регулаторно тело и доследна примена на Законот за Радиодифузија и извршување на функциите на Советот за Радиодифузија
- Донесување на закон за медиуми во тесна соработка со сите заинтересирани структури - медиумите, здруженијата (ЗНМ, АПЕМ, Синдикат на новинари), Советот за радиодифузија, со цел донесување на закон кој ќе обезбеди слобода и професионалност на медиумите, но, и регулација и саморегулација на медиумите
- Ослободување на домашните радиодифузни установи од задолжителното користење на сателитски услуги и ориентирање кон постојни интернет врски заради поекономично работење и полесен пристап на населението до медиумската продукција во РМ.

е-МАКЕДОНИЈА

Согласно извршените истражувања и споредбени анализи со владините практики во развиените земји, ЛДП ги определи следниве точки за иницијален развој:

Во јавната администрација

е-влада. Едно од најзначајните насоки на политичко влијание се однесува кон поддршка на иницијативите за е-влада. Притоа, не смее да се занемари важноста од стандарди за интероперабилност меѓу владините институции - користење на алатки и системи што ќе обезбедат лесна преносливост и споделување на податоци. Следствено, се обезбедува модул со кој различни владини агенции и установи функционираат како интегрален дел на владата, со што се подобруваат услугите кон граѓаните. Активностите насочени кон е-влада, треба да прикажат мерливи резултати за упешноста од реализацијата.

Дигитална архива на јавната администрација. Имплементација на решенија за управување и архивирање на документи со кои се обезбедува правилно управување и заштита на информациите. Владините агенции (здравство, образование, вработување, даноци итн.) треба да користат стандардизирани форми за снимање и сигурно чување на сите податоци за корисниците и други релевантни предмети, кои се достапни на барање на корисниците. Секако, интеграцијата на системите и податоците, со запазување на стандардите за интероперабилност, е клучна алатка за зголемување на ефикасноста на јавната администрација. Со помош на алатки за пребарување како индексирање или клучни зборови се обезбедува инстант пристап до бараните документи, додека со авторизација на корисниците до различни нивоа на пристап се осигурува заштите на личните податоци.

Воведување ISO стандарди. Во насока на обезбедување на квалитет на производите и услугите, зачувување на животната средина, сигурност, ефикасност и заменливост. Потребата за имплементација на ISO стандарди се јавува кај сите владини институции и агенции, но воедно, при јавни набавки на производи и услуги мора да се внимава економските оператори да исполнат соодветни предуслови. Во таа насока, како особено важни се следните ISO стандарди:

- Имплементација на ISO 9001 – систем за квалитет со поставување на цели, правилна реализација и контрола, а за пресретнување на барањата за квалитет на производите и услугите, процесите, документацијата итн.
- Имплементација на ISO 27001 - за обезбедување на сигурност при чување на податоци. Со овој стандард се формулираат цели на ниво на влада, се

превземаат соодветни мерки да се надмине ризикот при чување на податоци, се обезбедува почитување на законските прописи итн.

Воедно, компаниите кои обезбедуваат одредни услуги кон владата, а се поврзани со сигурност на податоци, мора да ги исполнуваат овие предулсови:

- Имплементација на ISO 14001 – се однесуваат на стандарди за животната средина, односно на кој начин производите кои се предмет на јавни набавки се во согласност со барањата за заштита на животната средина.
- Имплементација на ISO 20000 – стандарди со кои ќе се обезбеди квалитет на услугите, односно управување со ИТ услуги и воспоставување на т.н. код на пракса за управување со услуги.

Одржливи и еколошки набавки на ИТ опрема. Потребата да се изврши ревизија во Законот за јавни набавки и да се одредат производи од ИТ индустријата кои се предмет на набавки во владините институции. Владата е потребно да одреди приоритети при набавки на ИТ опрема, водејќи се од повеќе критериуми: животниот век на производот, еколошки критериуми како употреба на енергија, материјали на производите, амбалажа, можност за рециклирање, исполнување на стандарди Energy Star, одговорност на производителите, употреба на штетни материјали во производите (стандарди RoHS), отпад, итн.

Во образованието

Согласно проектите започнати во образованието, а поврзани со масовните набавки на ИТ опрема, потребно е максимално искористување на постоечките капацитети и поставената ИТ инфраструктура во образовниот систем.

е-учење. Искористување на постоечката компјутерска мрежа и клиентски работни станици (набавените 100 000 станици) со имплементација на **open source софтверски решенија за образованието.** Овозможување на ресурси за создавање, споделување и користење на дигитални содржини потребни во образовниот процес со софтверски алатки за зголемување на вклученоста на учениците и студентите, поддршка на креативното размислување и создавање на нови вештини. Обезбедување на колаборативно учење со алатки за создавање на содржини во насока од професор кон студент и обратно, од студент кон професор, како и развој на платформа за споделување на податоци во рамките на поголема група на ученици/студенти.

е-универзитети. Проект за поврзување на факултетите во рамките на универзитетска мрежа за меѓусебно споделување на капацитетите. Во рамките на овој систем се вклучува воспоставување на систем за електронски упис и заверка

на семестар, електронско пријавување на испити и семинарски работи, објава на електронски резултати, електронска огласна табла, перманентна електронска комуникација и електронски консултации со наставниот и соработничкиот кадар на сите државни универзитети.

Во здравството

е-здравство. Изработка и одржување на национална ИТ инфраструктура. Развој на централизиран компјутерски систем за да се подобри пристапот до податоци за здравствената состојба на пациентите, превентивата и за навремено лекување. Изработка на електронски здравствени картони за секој пациент, со можност за брзо споделување на податоците меѓу здравствените институции и здравствените работници. Само одредени податоци (од витално значење за здравствената состојба) ќе можат да се споделуваат, односно оние кои се важни за лекување на пациентот, а во насока да се зачува приватноста на пациентите.

е-рецепти. Централизираниот систем дава можност и за изработка на систем за издавање на електронски рецепти. Со овој систем се намалува печатената документација, со тоа што сите рецепти се изработуваат и доставуваат по електронски пат.

Бизнис заедница

Поддршка на македонската софтверска индустрија. Како една од главните насоки во ИТ индустријата е стимулирање на непречен раст и развој на домашните ИТ компании. Главна извозна ставка во ИТ претставува македонскиот софтвер со заштитени авторски права. Токму затоа, со особено внимание треба да се пристапи кон поддршка на оваа специфична област. Препораките се однесуваат кон дефинирање на тесни подрачја за специјализација на компаниите, оценка на човечкиот капитал потребен за развој на софтверска индустрија и стимулирање понатамошен развој, поддршка на start-up компании за развој на софтвер, поддршка за истражување и развој, воспоставување рамка за соработка со македонските универзитети и истражувачки центри, итн. Воедно, треба да се пристапи кон промовирање на македонските компании преку Агенција за развој и инвестиции, за да се зголеми нивната конкурентност на странскиот пазар. За да се поттикнат одредени инвестиции во овој сектор, владата треба да понуди фискални олеснувања за компаниите кои развиваат софтвер, компаниите кои купуваат македонски софтвер, да ги поттикне владини агенции за набавка на македонски софтвер или софтвер адаптиран на македонски јазик со пропишани акти итн.

**ЛИБЕРАЛНО
ДЕМОКРАТСКА**
ПАРТИЈА

СИЛНИ ОПШТИНИ - ЛИБЕРАЛНА АГЕНДА ЗА СУШТИНСКА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА

Република Македонија се уште е една од најцентрализираните земји во Европа, особено во финансиска смисла.

Долго време реформите на системот на локалната самоуправа се одвиваат бавно, нецелосно и без доволна одлучност. Време е декларативаната поддршка на централната власт да се замени со реална, конкретна, практична поддршка. Како и за зголемување на довербата на централната власт во локалните власти.

За ЛДП реформите на системот на локалната самоуправа остануваат приоритет. Не само заради евро-атлантските интеграции, туку, пред се, заради нас, за развој на локалната демократија, за релаксирани меѓуетнички односи, за повквалитетен живот. Затоа што нема демократија без развиена локална самоуправа.

На Македонија и е нужна силна локална самоуправа. Без тоа нема вистински развој. Локалните власти како најблиски власти до граѓаните најдобро ги знаат нивните проблеми и потреби и како најзасегнати се најзаинтересирани и најспособни да пронајдат најдобри решенија.

Наши приоритети во реформите на системот на локалната самоуправа

Зголемување на надлежностите на општините

Со процесот на децентрализација досега на локалните власти им беа пренесени дел од надлежностите. Ефектите веќе станаа видливи. Охрабрени од тоа, земајќи ги предвид искуствата на другите земји, ЛДП се залага за пренесување на следните надлежности од централно на локално ниво:

- услугите за корисниците на социјалната и детската заштита, со целосен трансфер на Центрите за социјална работа од централно на локално ниво
- службата за итна медицинска помош

- дел од полициските работи од Министерството за внатрешни работи од областа на:
 - одржување на јавниот ред и мир
 - регулирање и контрола на сообраќајот на локалните патишта и улиците
- дел од управните работи од Министерството за внатрешни работи за издавање на: лични карти, патни исправи, возачки и сообраќајни дозволи
- значајно зголемување на надлежностите во локалниот економски развој

Промени во организацијата на локалната самоуправа

Главни карактеристики на сегашнава организација на локалната самоуправа се:

- едностепеност со монотипни општини
- огромни разлики помеѓу општините (број на жители, површина, економска, социјална, инфраструктурна развиеност, изградени капацитети)
- нерамнотежа помеѓу опфатот на надлежностите, обемот на работа, кадровските и другите капацитети од една страна и големината според бројот на жители, економската и финансиската моќ од друга страна.
- нефункционална распределба и паралелизам во надлежностите помеѓу градот Скопје и општините во негов состав.

Бидејќи не постои идеален, униформиран модел, секоја земја избира свој модел. Во Европа во тренд е намалување на бројот на општините и организација на европските метрополи и големи градови како градови без општини.

Сегашната организација не ги даде очекуваните резултати. Промените се неопходни и би требало да одат во следен правец:

- напуштање на монотипниот вид на општини и воведување на политипен вид на општини со различни надлежности во зависност од големината, моќта и изградените капацитети
- разгледување на можноста за двостепеност на локалната самоуправа со трансформирање на сегашните осум плански региони од функционално територијални единици во административно политички региони со што ќе се засили прекуграничната соработка и ќе се зголеми можноста за добивање средства од фондовите на Европската унија
- преиспитување на организацијата и функционирањето на Градот Скопје со намалување на неговата територија во рамките на неговите урбани граници и поголема рационалност во неговото управување преку трансформација на постоечките општини во градски квартави
- избор на совети на единиците на локалната самоуправа според пропорционален модел со листи од отворен тип со што докрај и целосно ќе се испочитува изборната волја на граѓаните

Зголемување на финансиските средства на општините

Основа на фискалната децентрализација е локалните власти да обезбедат доволно приходи за успешно да ги извршуваат надлежностите. За жал, општините имаат огромен недостиг на финансиски средства. Зголемените бројни и сложени надлежности не се поткрепени со доволно обезбедени финансиски средства.

Приоритет на ЛДП е изградба на објективен, транспарентен, стабилен и правилен систем на финансирање што ќе обезбеди:

- автономност на општините
- реално право на водење сопствена политика во рамките на овластувањата
- финансиско воедначување
- утврдување и наплата на сопствени приходи
- остварување на право на задолжување

Учеството на локалните приходи во вкупните државни приливи е многу ниско (7% во РМ, наспроти 26,4% во земјите членки на ЕУ).

Исто така и учеството на локалните приходи во БДП е многу ниско (2,43% во РМ, наспроти 26,1% во земјите во транзиција).

Карактеристична е и неурамнотежената, неправилна и неправична распределба на даноците на државно и локално ниво. Додека државниот буџет неодмерено се полни, општините континуирано се соочени со недостиг на средства за елементарно извршување на своите надлежности.

Владата, надвор од сите европски стандарди и практики, финансира проекти од локална надлежност (реконструкција на санитарни јазли во училишта, изградба на спортски сали, фудбалски и тениски игралишта, набавка на автобуси за јавен локален превоз, училишни клупи, компјутери и сл.), наместо да направи вистинска фискална децентрализација со што приоритетите ќе си ги утврдуваат самите општини бидејќи најдобро знаат што им е најпотребно.

Исто така, даночните потенцијали на општините и по број и по видови не се доволно искористени во споредба со другите земји.

Затоа, ЛДП ќе работи на:

- значително зголемување на финансиските средства на општините, и по обем и по структура
- значително зголемување на учеството на локалните приходи во вкупните државни приходи и во БДП

- зголемување на приходите на ЕЛС од персоналниот данок од доход од сегашните 3% на 50%
- пренесување на други типично локални даноци од централно на локално ниво (даноци од игри на среќа и сл.)
- искористување на целосниот потенцијал на данокот на имот
- целосно пренесување од централно на локално ниво на надоместочите за концесии од државното земјоделско земјиште и природните богатства од локално значење (шуми, пасишта, минерални суровини, термални извори)
- обезбедување средства од државниот буџет за финансиско воедначување
- подобрување на капацитетите на локалните власти за управување со даноците и финансиите
- објективно, транспарентно и правично, без политичка пристрасност, распределување на средствата за локалните власти

Други приоритети

- ✓ Доследно почитување на уставните и законски одредби за задолжително консултирање на локалните власти при донесување на законите што ги уредуваат односите во локалната самоуправа.
- ✓ Целосно пренесување на надлежностите и одговорноста во донесувањето на урбанистичките планови од министерството за транспорт и врски на локалните власти со што ќе се забрза процесот на урбанистичкото планирање и градба и ќе се излезе во пресрет на барањата на домашните и странски инвеститори.
- ✓ Доследно спроведување на законот за рамномерен регионален развој, преку обезбедување на 1% од БДП за развој на неразвиените региони и реално намалување на огромните разлики во степенот на развиеност
- ✓ Развој на комуналната и друга инфраструктура (водоводни и канализациони системи, локални патишта, улици, здравствени амбуланти и др.) во селата за значително да се подобрат условите за живот во селата и наместо миграција село-град да се отпочне процес на враќање во селата со обезбедување на услови за развој на современо поделско, раноградинарско и сточарско производство.
- ✓ Поттикнување на меѓуопштинската соработка за подобрување на услугите преку максимално искористување на потенцијалите.
- ✓ Засилување на постојните и отворање нови дневни центри за лицата со посебни потреби и за лицата засегнати од злоупотреба на дрога и алкохол

ДИСЛОКАЦИЈА НА ПОВЕЌЕ ДРЖАВНИ И ЈАВНИ ИНСТИТУЦИИ ВО РЕГИОНАЛНИТЕ ЦЕНТРИ НИЗ ЦЕЛАТА ЗЕМЈА

Концентрацијата на економската, политичката, културната и другите облици на моќ во главниот град на државата, придонесува за понатамошно продлабочување на разликите во квалитетот на живот помеѓу граѓаните со место на живеење во административниот центар и останатите граѓани во државата. Во моментот, половина од БДП се создава во скопскиот плански регион во кој живее само 20,5 % од вкупното население. БДП, пак, мерено по глава на жител, е повисок за 70% во Скопје во однос на другите делови во Македонија.

ЛДП се залага за буџетска политика со која ќе се овозможи рамномерен регионален развој. Не доведувајќи го во прашање унитарниот карактер на државата, а со цел отстранување на драматичните диспаритети во развојот, ЛДП се залага за рамномерен регионален развој поткрепен со сериозна, прецизно насочена државна помош.

ЛДП посебно ќе посвети внимание на дислокација, односно разместување, на одделни државни и јавни институции надвор од главниот град. Процесот на дислокација ќе се заснива врз проценки за оправданост и проценки на реалните можности и услови во одредени региони, со цел поуспешно функционирање на одделни институции. Тој процес ќе се одвива постепено, при што некои државни и јавни институции веднаш можат многу поуспешно, поекономично и порационално да функционираат во одделни регионални центри. За ЛДП реална е и можноста за дислокација и на одредени министерства.

Како почетен чекор во стопирањето на долгогодишниот загрижувачки тренд на скопјанизација на Македонија и овозможување на реални почетни услови за урамнотежен регионален развој, **ЛДП се залага за реализација на својот план на дислокација на десеттина значајни државни и јавни институции во регионалните центри низ земјата.** Иницијалниот план, кој, се разбира, е отворен за натамошна надградба содржи дислокација на следниве институции во следните регионални центри:

- АД Електрани на Македонија, во Битола
- Управата за животна средина, во Тетово
- Управата за заштита на културното наследство на РМ, во Охрид
- Управата за прашања на борците и воените инвалиди, во Прилеп
- Агенцијата за иселеништво, во Битола
- Управата за семе и саден материјал, во Струмица

- Бирото за регионален развој, во Штип
- Државниот инспекторат за земјоделство, во Велес
- Управата за извршување на санкциите, во Куманово
- Педагошката служба, во Штип

**ЛИБЕРАЛНО
ДЕМОКРАТСКА**
ПАРТИЈА

ИНТЕГРАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

За Либерално демократската партија членството во НАТО е суштински услов за унапредување на безбедноста и стабилноста на земјата и регионот во целина. Остварувањето на интегрална безбедност е неопходен предуслов за целосна посветеност на решавање на огромните економските проблеми во нашата земја.

Либерално демократската партија, од своето основање до денешни дни, во континуитет, на градењето на интегралната безбедност посветува огромно внимание. Притоа, во периодот кога имаше можност непосредно да ги раководи овие комплексни процеси, **ЛДП одигра клучна улога во успешната трансформација на АРМ, нејзината целосна професионализација и укинувањето на задолжителното служење на воената обврска, станувајќи прва земја во регионот која изврши целосна професионализација на армијата.**

ЛДП се залага за преземање на енергични, ефикасни и ефективни мерки и активности и заземање курс на проактивна политика која води кон брза формална верификација на нашиот веќе одработен и заслужен прием во НАТО.

ЛДП се залага за:

- За интензивирање на забавените реформи на одбранбениот систем и натамошно подигање на неговите капацитети
- Прекинување на практиката на силни кастрења на буџетот за одбраната, континуирано присутна последниве 4 фискални години
- Обезбедување на повисок степен на координација помеѓу безбедносните служби
- Враќање и подигнување на угледот и достоинството на припадниците на АРМ и МВР и почит кон униформата
- Целосна, бескопромисна деполитизација во МВР и АРМ
- Конечно ставање точка на партизацијата на безбедносните структури и обезбедување на систем на прием и напредување во АРМ и МВР исклучиво врз основа на критериумите на стручност и компетентеност

- Отстранување од АРМ и од МВР на сите лица кои имаат криминално досие
- Целосно и комплексно решавање на статусот на професионалните војници
- Поголеми вложувања во перманентно усовршување и современа обука на припадниците на АРМ и МВР
- Урамнотежување на учеството во меѓународните мировни мисии согласно со процентот на број на припадниците на АРМ, споредено со другите земји што учествуваат во овие мисии
- Вистинска и континуирана наместо формална и рутинска парламентарна контрола над работењето на службите за безбедност, согласно дефинираните практики на земјите членки на ЕУ
- Целосна трансформација на МВР, согласно дефинираните стандарди, со префрлање на дел од надлежностите на локално ниво и на други нивоа на власта.
- Растоварување на МВР од за него несуштинските дејности, особено од извршувањето на управни работи како што се издавање на лични карти, патни исправи, возачки дозволи, разни видови на дозволи и согласности, казнување во областа на комуналните прекршоци и слично
- Многу поблиска и подобра соработка на полицијата со граѓаните и со локалната самоуправа што ќе овозможи силна превенција од сите видови криминал,
- Градење систем за ефикасно справување со сите видови на елементарни непогоди и активна превенција за спречување на нивните негативни ефекти

ЕВРОПСКАТА ИНТЕГРАЦИЈА – КОНЕЧНИОТ МАКЕДОНСКИ ИСЧЕКОР КОН УТВРДЕНИТЕ ДЕМОКРАТСКИ ВРЕДНОСТИ

Европската интеграција е темелен стратегиски проект на Република Македонија, вграден во самите основачки акти на современата македонска држава. Воедно, европската интеграција ги дава и клучните насоки за темелната демократска и економска реформа на нашата заедница.

Затоа, за ЛДП европската интеграција значи темелна и целосна преобразба на општеството, политиката и економијата и нивно преустројување според европските стандарди и практики. Членството, пак, во Европската Унија се покажа како најдобар начин за надминување на историските анимозитети и безбедносните предизвици што тие ги носат. Тоа не значи дека тие целосно исчезнуваат, но, сепак, се решаваат или менаџираат во друга димензија и со неинспиративниот јазик на правото и администрацијата, наместо со запаливиот јазик на националистичките мегафони и оружјето. Европската интеграција значи и заштита на младите и крвките демократии од повампирувањето на непријателите на слободата од сите фарби (авторитарни, тоталитарни, олигархиски, популистички, националистички), нешто што во моментот и е повеќе од потребно на Република Македонија. Зголемењето на животен стандард и просперитет, пак, што го носи членството во Европската Унија и учеството во заедничкиот пазар е најмоќна алатка за подобрување на животот и зголемување на шансите за секој граѓанин на европскиот континент.

ЛДП се обврзува дека Македонија ќе биде подготвена за членство во Европската Унија на почетокот на четвртата година од нашиот мандат. Односно, за 40 месеци ќе биде заокружена правната, институционалната и административната рамка на неопходните внатрешни реформи за полноправно членство во ЕУ.

Притоа, главниот дел на законодавната активност ќе биде завршена во првата година на мандатот, додека, пак, имплементацијата на реформите ќе се заокружи до крајот на посочениот период. Имајќи го предвид значењето на овој процес за Република Македонија, **ЛДП се обврзува дека сите институции вклучени во интегративниот процес ќе се претворат во модел-институции за идната целосна административна реформа во Република Македонија.** Имено, критериумите за регрутирање и напредување во кариерата во Секретаријатот за европски прашања, мрежата на одделенија за европски интеграции во институционалниот систем, како и во мрежата институции одговорни за децентрализираното управување со европските фондови, ќе подразбираат транс-

парентни процедури и ригорозни тестови, со цел најдобрите и најспособните индивидуи да се вложат во најосетливиот процес за нашата држава.

Што се однесува до политичките критериуми за членство во ЕУ, односно „стабилност на институциите кои ја гарантираат демократијата, владеењето на правото, човековите права и почитувањето и заштитата на малцинствата“, Владата на ЛДП се обврзува дека веќе во втората година на нејзиниот мандат Европската Унија веќе нема да ја истакнува Македонија на столбот на срамот заради прашањата поврзани со политичкиот дијалог, целосната имплементација на Рамковниот договор, почитувањето на независноста на судските институции и независните регулаторни тела, слободата на печатот и изразувањето, или, пак, кои било други прашања поврзани со човековите и малцинските права.

Во делот на користењето на претпристапните фондови, **ЛДП се обврзува дека нашата влада ќе искористи најмалку 95% од средствата кој што и стојат на располагање на нашата држава.** За да се осигура ова ниво на користење на европските фондови, ЛДП ќе иницира измени во регулативата кои ќе повлечат автоматско барање одговорност од секој политички и административен раководител на која било институција што нема да успее да повлече најмалку 95% од средствата кои што и стојат на располагање од европските предпристапни фондови. Со измената на регулативата ќе се предвиди и детална постапка во македонското Собрание за анализирање на проектите за користење на средствата од европските фондови.

Надминување на клучната пречка за нашето европско и евроатланско интегрирање

ЛДП, континуирано и упорно, од Букурештскиот самит наваму, се залага за неодољно **градење на консолидирана државна позиција** преку процес на **хармонизација на позициите на релевантните политички чинители во земјата.** Без постоење на таква усогласена и што е можно пошироко потврдена позиција, шансите на нашата земја за поволен исход од разговорите се речиси никакви. Одговорноста за отсуство на каква и да е иницијатива и лидерство во таа насока паѓа исклучиво на актуелните носители на највисоките државни функции - претседателот на државата и премиерот.

ЛДП се залага процесот да продолжи да се одвива исклучиво во веќе зададените рамки со Резолуцијата 817 и 845 на ООН. Изместувањето на овој процес од овие рамки, може само неповолно да се одрази на македонските интереси. Оттаму, и засилените директни контакти на премиерско ниво не можат и не смеат да го супституираат и дисторзираат процесот. **Рамката на ООН е најповолниот можен контекст за заштита на нашите клучни државни и национални интереси.**

си, бидејќи таму двете страни се и целосно формално рамноправни.

ЛДП јасно укажува дека решението што евентуално ќе се постигне не смее да излегува од прецизно дефинираниот предмет на договорите поставен во Резолуцијата 817. Оттаму, **прашањата врзани за македонскиот етнички идентитет и македонскиот јазик, на ниту еден начин не можат да бидат третирани** во решението што евентуално ќе се постигне.

ЛДП јасно укажува дека решението што евентуално ќе се постигне, на ниту еден начин не може да го допира неспорното право на самоидентификација, како основна манифестација на правото на самоопределување.

ЛДП јасно укажува дека **Уставот на РМ не треба повторно да биде предмет на измени во контекст на ова прашање.**

ЛДП се залага решението што евентуално ќе се постигне низ процесот во ООН да се даде на **референдумска потврда на граѓаните**. Така потврденото решение ќе гарантира негова одржливост.

АКТИВНА НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА ДИНАМИЧНА ДИПЛОМАТИЈА ЕФИКАСЕН ДИПЛОМАТСКИ АПАРАТ

Последниве години, во првата деценија на 21-от век, македонската дипломатија се одликуваше со методи од минатиот век. Таа остана зависник од навиките на еднопартизмот, со голема доза на партизираност, без поголема флексибилност и поголема иницијативност, оптоварена со страв и неинвентивност, без јасни и прецизни ориентири и творечки амбиции. Сепак, јасната проатланска и проевропска ориентација за сметка на еквидистанцата, како и успешното привршување на кризниот менаџмент по кризата од 2001г., и овозможи на РМ да собере големи симпатии и да се здобие со кандидатскиот статус во НАТО и ЕУ.

Во 2006г, по воспоставувањето на власта на ВМРО-ДПМНЕ, негативните тенденции на надворешната политика од минатото не само што беа обновени туку и зајакнаа. Немајќи поголемо чувство за надворешната политика, третирајќи ја како секундарна димензија на внатрешната политика, и целосно партизирајќи го и инфантилизирајќи го дипломатскиот кадар, актуелната власт направи РМ практично да остане без конзистентна надворешна политика. Можеби никогаш од независноста до денес, надворешната политика не и била толку потчинета на внатрешната политика. Воедно, улогата на министерот беше сведена на функцијата на обичен дипломат-писмоносец без меѓународен авторитет, додека дипломатите сведени на пасивни набљудувачи кои не смеат да афирмираат ниту една посериозна критика на власта од страна на странските дипломати. Во услови кога беа заладени односите со најмоќните соседни држави, кога потрагата по античкиот идентитет стана основна дипломатска инструкција, разбирлив беше неуспехот на НАТО-самитот во Букурешт во 2008-та, како и серијата останати дипломатски неуспеси сврзани за членството на РМ во евроатланските интеграции но и неуспесите на регионален план.

Либерално-демократската партија смета дека таквата неконзистентност и архаичност на македонската дипломатија мора да биде надмината. Оттаму, ЛДП се залага за:

- целосна професионализација и департизација на дипломатскиот апарат
- обновување на дипломатскиот апарат преку повлекување на дипломатите и амбасадорите кои покажаа недисциплина и основни непознавања на дипломатските кодекси
- јасно прецизирање на приоритетите за сметка на неконзистентните и недоволно јасните опции

- утврдување на евро-атланските оски како основни приоритети на надворешната политика на РМ за сметка на некои поинакви алтернативи кои што се почесто се слушаат од страна на водечките интелектуалци на владеачката партија
- унапредување на методите на дејствувањето на дипломатијата на РМ, преку јасни и прецизни инструкции од страна на МНР кон ДКП-ата, отворени и реални депеши од ДКП-ата кон МНР
- поттикнување на дипломатите на поголема иницијативност, простор на дејствување, поголема и послободна контактибилност
- подобрување на односите со соседите и ширење на политиката на добрососедство
- македонската дипломатија да ја водат професионални и искусни дипломати ослободени од стегите на партиската лојалност
- позицијата на министерот треба да биде понезависна во споредба со актуелната позиција која е значително маргинализирана од страна на премиерот
- Претседателот на државата согласно своите надлежности треба да покаже поголема иницијатива и самостојност во своите одлуки во доменот на дипломатијата.
- Отварање на Македонско бриселско биро – Macedonian Brussels Bureau, како прва вистинска и ефективна македонска лоби група со седиште во Брисел и нејзин организационен огранок во Скопје, која ќе работи на афирмацијата на РМ во седиштето на ЕУ
- Развивање силно, аналитички високоспособно Министерство за надворешни работи
- Редукција на дипломатско-конзуларната мрежа и нејзино професионализирање и подредување во сите работни сегменти на централата во МНР
- Развој на правната помош и советништво, како основни алатки на дипломатско-конзуларната грижа за граѓанинот (правно советништво и заштита на интересите преку интервенција во однос на странските застапници и адвокати – бесплатно и по службена должност), и, во тие рамки, грижа за македонскиот експортен и бизнис во странство
- Министерство за надворешни работи кое е насочено не кон концентрација, туку кон координација на надворешно-политичките активности и соработка, со доследно почитување и примена на Законот за надворешни работи

**ЛИБЕРАЛНО
ДЕМОКРАТСКА
ПАРТИЈА**

www.ldp.org.mk